

Перемішль. Вид на міський замок. XIX ст.

Розділ I

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ В ГАЛИЧИНІ

ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПРЕСИ НА ТЛІ «ВЕСНИ НАРОДІВ»: МІРА КАЗУАЛЬНОСТІ ТА ЗМІСТ ВЗАЄМОВПЛИВІВ

У статті розглянуто передумови виникнення феномену української релігійної преси в культурно-історичних умовах національного пробудження українців Галичини першої половини XIX ст. Дослідження ґрунтується на фактологічній базі з історії краю, Церкви, мови, культури, національної преси та державності. Встановлено історичні обставини, що сприяли культурно-національному відродженню галичан від 30-х років XIX ст. до «Весни народів» 1848–1849 рр., зокрема зміни на політичній карті Східної та Західної Європи наприкінці XVIII ст. – початку XIX ст.

У роботі описані основні аспекти цього руху – формування релігійної освіти греко-католицького духовенства, шкільництва, відродження Галицької митрополії, в межах якої греко-католицьке духовенство розпочало інтенсивну роботу з пошуку культурної та національної моделі самобутності галичан-русинів, укладання корпусу знань з української етнографії, проведення інтенсивних філологічних досліджень, встановлення стандарту літературної мови, налагодження випуску підручників, заснування бібліотек, а також утвердження української преси, зокрема релігійної.

З'ясовано, що уперше проєкт українського періодичного видання, призначеного для служителів Церкви під назвою «Бібліотека бесід духовних», був розроблений у 30-х – 40-х рр. XIX ст. о. Йосипом Левицьким з метою спонукання духовенства проповідувати українською народною мовою. Встановлено, зокрема, що причина нереалізації проєкту – це «вето» митрополита Української греко-католицької церкви Михайла Левицького. Проаналізовано тематику та визначено читацьке призначення першого релігійного часопису «Поученія Церковныя», започаткованого у 1853 р. як додаток до «Зорі Галицької» – першого українського журналу, заснованого у Львові під час революційних подій 1848 р. як фактично друкований орган Головної Руської Ради.

Ключові слова: «Весна народів», Галицька митрополія, релігійна періодика, «Зоря Галицька», Головна Руська Рада.

Roman BLIKHARSKYI

Candidate of Social Communications.

Researcher at Department of Ukrainian Periodicals Research of the research Institute for Press Studies

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

patra727@gmail.com

THE ORIGIN OF THE UKRAINIAN RELIGIOUS PRESS ON THE SPRINGTIME OF NATIONS BACKGROUND: THE MEASURE OF CASUALITY AND THE SENSE OF INTERACTIONS

The article deals with the preconditions for the emergence of the ukrainian religious press phenomenon in the cultural and historical conditions of the Ukrainians of Galicia national awakening of the in first half of the 19th century. The study is based on the factual basis on the history of the region, the Church, language, culture, the national press and statehood. The Historical circumstances, which contributed to the formation of the cultural and national revival movement of Galicians from the 30s 19th century to the Springtime of Nations 1848–1849, has been established including changes in the political map of Eastern and Western Europe in late 18th-century and early 19th-century.

The paper described the main aspects of this movement – the formation of religious education of the Greek Catholic clergy, schooling, revival of the Galician Metropolitanate, within which the Greek Catholic clergy began intensive work to find cultural, national identity model of Galician-Ruthenians, gathering knowledge of Ukrainian ethnography, conducting intensive philological research, establishing a standard of literary language, the organization of public education, the establishment of textbooks, the formation of libraries, as well as the establishment of the Ukrainian press, including religious.

The study revealed that the project of the Ukrainian periodical intended for the ministers of the Church under the name «Biblioteka besid dukhovnykh», which he developed in the 30-40s of the XIX century Yosyp Levytskyi, in order to the clergy motivation the native language preaching. Established, in particular that the reason for not implementing the project – «the veto» of Mykhailo Levytsky Metropolitan Archbishop of the Ukrainian Greek Catholic Church. The content and the reading purpose of the first religious magazine «Poucheniia Tserkovnia», which was founded in 1853 as a supplement to «Zoria Halytska» – the first Ukrainian magazine founded in Lviv during the revolutionary events of 1848 as a de facto publication of the Supreme Ruthenian Council have been analyzed and described.

Key words: Springtime of Nations, Metropolis of Halych, religious periodicals, «Zoria Halytska», Supreme Ruthenian Council.

Постановка проблеми. У сучасній історіографії революційні події 1848–1849 рр. отримали назву «Весна народів», початок якої найбільше асоціюється із лютневими подіями у Франції. Оскільки частина ключових політичних сил гуртувалась навколо газет, одним із факторів інтенсифікації революційних процесів була преса, а саме: інформаційний друкований орган помірної республіканської опозиції «Le National», та часопис лівореспубліканської радикальної опозиції «La Réforme». Щодо інших країн, то у Німеччині, Австрійській імперії та Італії інженерами громадської думки були не «професійні» революціонери-публіцисти, які виголошували свої ідеї та концентрували політичні сили засобом періодики, а представники світського освіченого міщанства: дерслужбовці, правники, освітяни, науковці тощо.

У Галичині народними будителями та лідерами думок були здебільшого представники духовенства, політична активність яких, ще до подій 1848 р., була радше імпліцитною, та виражалась у посиленій «культурній археології», проведенню філологічних розвідок, організації народної освіти та заснування української преси. Попри суперечливі моделі національної ідентичності та політичної орієнтації, які ширилась у тогочасному середовищі галицького духовництва, пророблена ними акумуляція знань згодом стане важливим матеріалом для зведення «будівлі»

українського національного самовизначення.

Виникнення феномену української національної преси тісно пов'язаний із тими суспільно-політичними та культурно-просвітницькими процесами, які розгортались у тодішній Галичині в середині XIX ст. Звичайно, на теренах Галичини зокрема, та в усій Україні загалом, періодичні видання видавались і раніше. Однак, першим питоמו українським та україномовним виданням було видання «Зоря Галицька», перше число якого світ побачив 15 травня 1848 р. Треба уточнити, що з огляду на те, що у той період точилися так звані правописні війни, та ще не був вироблений єдиний стандарт літературної української мови, ми, опираючись на підхід запропонований бібліографом та дослідником історії преси Варфоломієм Ігнатієнком, україномовним вважаємо видання, в якому текст публікацій друкувався будь-якою правописною системою (фонетичною, етимологічною тощо) [3, с. 24–25].

Проект започаткування українського часопису призначеного для священнослужителів під назвою «Бібліотеки бесід духовних» уперше спробував реалізувати у 30-х – 40-х рр. XIX ст. Йосип Левицький. Варто зауважити, що першим українським періодичним виданням цілком ймовірно міг стати часопис саме релігійного спрямування. Фактично першим українським релігійним часописом був додаток

до «Зорі Галицької», що під назвою «Поученія Церковнія» (1853–1854)

Аналіз досліджень. Важливими працями, в яких зафіксовано ключові обставини заснування досліджуваних нами медіаоб'єктів, – «віртуального» та фактичного, є написані ще минулого століття – розвідка Івана Кривецького «Початки преси на Україні, 1776–1850» та стаття Миколи Андрусяка «На зорі галицько-української преси» – де І. Кривецький констатує тільки про нереалізованість ідеї Й. Левицького, М. Андрусяк розкриває деякі деталі та свої здогади щодо тієї напруги, яка простежувалась у взаєминах між духівниками та вищим кліром, що призвело до блокування низки видавничих проектів серед яких і «Бібліотека...» Йосипа Левицького [1; 4].

Ґрунтовне науково-бібліографічне, загальноаналітичне опрацювання із визначенням основних типологічних ознак та функціональних рис «Поученій Церковних» здійснено у працях «Українські часописи Львова: історико-бібліографічне дослідження: у 3 т., 4 кн.» та «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст. : історико-бібліографічне дослідження» [9; 12].

Цінні деталі щодо видавничої ініціативи Йосипа Левицького розкриває у статті «Початки української релігійно-церковної преси в Галичині на прикладі Перемишля – від ідеї до реалізації» дослідник української історії та культури Володимир Пилипович,

де, окрім того, що концептуалізовано пласт галицької української періодики релігійного спрямування, також аргументовано значущість періодики як важливого аспекту видавничої справи та медіакультури [6].

Шлях до з'ясування усіх передумов та обставин виникнення багатокомпонентного феномену української релігійної преси в Галичині середини XIX ст., окрім профільних пресознавчих студій, пролягає через низку рубрик та підтем, для висвітлення яких необхідно залучати також дані описані на сторінках праць, присвячених історії краю та Церкви, просопографічних розвідок, мовознавчих та культурологічних досліджень, що дозволить нам сформувати той потрібний простір знань для повноти розуміння аспектів об'єкту нашого дослідження.

Мета статті. Розкрити передумови та специфіку виникнення феномену української релігійної преси в культурно-історичних обставинах національного пробудження українців у Галичині у першій половині XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Передумови для консолідації галичан під час «Весни народів» сформувались ще у другій половині XVIII ст. Зокрема, у 1772 р. відбувся перший розподіл Речі Посполитої між Прусією, Австрією та Росією, внаслідок якого Галичина увійшла до складу Австрійської Імперії. Суспільно-економічне станови-

ще новоприєданого галицького краю, за свідченням очевидців, було вкрай незадовільним.

Щойно затверджений губернатор провінції Йоган Антон фон Перген у документі «Опис Королівства Галичини та Лодомерії, згідно з умовами, в яких вони перебували на час реінтеграції його Імператорською Королівською Величністю, а саме в липні 1773», зазначав, що з двомільйонного населення Галичини – дві третини становлять українці. Австрійці їх відрізняли від поляків за мовною ознакою, конфесійною приналежністю до греко-католицької церкви, автентичними звичаями. Верхівкою галицького соціуму була польська шляхта, до якої австрійці ставились вкрай неприхильно та звинувачували в усіх суспільних та економічних проблемах краю [14, с. 61–63].

Існувало стійке протистояння між представниками різних етно-конфесійних груп, а також поверхнева релігійність та неосвіченість фактично усіх верств галицького населення, однак, греко-католики були ще й позбавленні заступництва правлячої верхівки та у вкрай важкому моральному та матеріальному становищі перебували українські селяни. Подальші реформи, які проводила австрійська адміністрація упродовж майже століття, були спрямовані на те, щоб зробити галицьке суспільство ефективним в плані економіки та управлінні соціальними процесами [14, с. 63].

Відень у своїй просвітницькій місії намагався різним чином підтримувати греко-католицьке духовенство, щоб надалі через цю верству впроваджувати серед місцевого українського населення соціальні норми свого просвітницького абсолютизму. Для цього у 1774 р. засновується Королівської греко-католицької Генеральної семінарії (т. зв. *Barbareum*). У 1781 р. Йосиф II видає патент, за яким гарантувалась рівність між усіма християнськими конфесіями кожної з провінцій Австрійської імперії, та засновує у 1783 р. у Львові Генеральну духовну семінарію [13, с. 254].

Водночас у підавстрійській Галичині упродовж ХІХ ст. набиравла темпи колонізація краю. Одна з причин якої – це територіальні зміни, після яких 1803 р. до складу Королівства Галіції та Лодомерії увійшла Нова Галіція разом з Краковом та Любліном, унаслідок чого почало переважати польське населення. Дії ж Відня, спрямовані на забезпечення розвитку освіти русинського галицького греко-католицького духовенства, посприяли майбутньому політичного та культурного відродження галицького українства, і перший важливий крок у цьому напрямі – це відновлення Галицької митрополії, до складу якої також увійшли Львівська, Перемишльська та Холмська єпархії.

Після третього поділу Польщі 1795 р., у володіння Російської імперії відійшли українські Київщина, Поділля, Волинь, а разом з тим

розпочалась русифікація унійних церков. Загалом до Православної Російської церкви перейшло понад 2300 церков, близько 1500 священників та понад один мільйон вірних. Певний час в межах Російської імперії діяла єдина Холмська греко-католицька єпархія, яку була ліквідовано у 1875 р. [13, с. 256].

За кілька десятиліть до наріжного 1848 р, у 1814–1815 рр. відбувся Віденський конгрес, результати якого задали суспільно-політичну тональність усьому ХІХ ст. Після Наполеонівських війн відбувається розподіл території Європи. Австрія повертає собі землі, тим самим фактично відновлює кордони Священної Римської Імперії. Межі Галичини набули довоєнних обрисів, що уможливило подальший розвій національно-культурного русинського руху.

В Австрійській імперії Греко-Католицька Церква зосередила не тільки втрачену на тривалий час на правобережній Україні східну католицьку традицію, а й стала опорою українського національного та культурного відродження, до якого згодом долучились і світські діячі. Розпочалась реставрація та піднесення греко-католицької спільноти, релігійної освіти, економіки та шкільництва, боротьба з суспільними вадами, відновлення східної обрядовості.

Завдяки клопотанням тодішнього генерального вікарія Львівської єпархії Михайла Гарасевича, у 1806 р. імператор Франц підписав рескрипт про від-

*Михайло Левицький (1774 – 1858)
єпископ Перемишльський Греко-Католицької
Церкви, Митрополит Галицький від
1815 р., під його егідою відбулися
перші кроки організованого руського
національного відродження в Галичині*

новлення Галицької митрополії. Наступного року Папа Римський Пій VII затвердив цей документ. Першим митрополитом став Антін Ангелович, який виявив себе стійким австрійським патріотом під час Наполеонівських війн. У 1815 р. митрополію очолив Михайло Левицький, який був до цього єпископом перемишльським. Для нас ця фігура є важливою, оскільки саме на час його управління припадають революційні події 1848 р., а також Перемишльська єпархія примітна тим, що вже на початку ХІХ ст. із греко-католицького духовенства сформувався осередок українського просвітницького руху [13, с 257–258].

Серед важливих подій культурно-просвітнього поступу українців у Перемишлі – це, зокрема, заснування галицько-руської школи у 1815 р., яку передали греко-католицькій консисторії у Перемишлі, започаткування у 1816 р з ініціативи І. Могильницького «Товариства галицьких греко-католицьких священників для поширення письмами просвіти і культури серед вірних на основі християнської релігії», та у 1818 р. дяківсько-вчительської школи. З його ж ініціативи також видавались підручники для парафіяльних шкіл. У 1829 р. у Перемишлі також запрацювала єпархіальна друкарня [8; 11, с. 104–105].

Активним учасником перемишльського руху українського відродження, був о. Й. Левицький, який у 1825 р. закінчив греко-католицьку семінарію у Відні та ви-

кладав церковнослов'янську мову у Перемишльській духовній семінарії. Приблизно у 1831–1832 рр. о. Йосип Левицький почав розробляти проєкт видання «Бібліотека Бесід Духовних», який так і залишився нереалізований [4, с. 200]. Серед дослідників існують певні припущення, що ідею видавати релігійний часопис він перейняв від польського видання «Przyjacieł chrześcijańskiej prawdy», який вийшов у світ у 1833 р. [6].

На розгляд австрійської цензури проєкт свого видання він подав у 1833 р. Причина десятирічного зволікання досі достеменно не з'ясована. Але судячи з біографії цей час для Й. Левицького – це період інтенсивної праці. Будучи упродовж 1833–1843 рр. парохом с. Шкло, що на Яворівщині, він налагоджував роботу парафіяльної школи, поєднуючи з Маркіяном Шашкевичем та Йосипом Лозинським, брав активну участь у так званій «азбучній війні», розробляв власне бачення нормативів літературної мови, укладав підручники. Зокрема у 1834 р. в Перемишлі видали німецькою мовою його «Граматику рутенської або малоросійської мови в Галичині». У 1839 р. Й. Левицький виступив з пропозицією започаткувати ведення метрикальних книг у селі Шкло народною мовою, аргументував це тим, що до 1785 р. народною мовою також велось церковне діловодство. У тому ж таки 1843 р. варшавський часопис «Денниця» опублікував анонімну статтю, авто-

ром якої був Й. Левицький, в якій він здійснює огляд галицького книговидання та літератури за час австрійського правління в Галичині [11, с. 111–114].

У анонсі «Бібліотеки бесід духовних» 1845 р., (випуск якого планувалось розпочати у 1846 р. та видавати шість разів на рік) Й. Левицький констатує, що від часу об'єднання Королівства Галичини та Лодомерії з Австрійською Імперією, греко-католицьке духовенство звернуло на себе особливу увагу Відня, і, як наслідок, отримало сприяння розвитку літературної мови, друку підручників для народних шкіл, а дозвіл австрійської цензури на випуск цього журналу, – це ще одне свідчення прихильності до мови «галицько-руської» [6].

Часопис мав складатись з розділів, присвячених гомілетичі, катехитики. Для того, щоб читачі могли зорієнтуватись щодо актуальної мовної ситуації та рівня освіти в усіх куточках Галичини та за її межами, у журналі окремо планувалось друкувати бібліографічні описи опублікованих раніше текстів навчань та бесід, рецензії на філологічні та богословські праці тощо. Засобом свого часопису Йосиф Левицький прагнув залучити до активної богословської праці галицьке духовенство [1]. У «Бібліотеці...» мали б вміщуватись оригінальні та перекладені публікації на діалектах, які у анонсі перелічує видавець. Це планувалось робити для того, щоби священники проповідували

говором тієї околиці, в якій служили. Загалом, Й. Левицький пов'язував успіх свого майбутнього видання із долею галицько-руської мови [6].

Щодо заснування «Бібліотеки Бесід Духовних» висловились Яків Головацький, зокрема у своєму листі до Осипа Бодянського 1845 р., посилаючись на статтю Левицького у «Денниці», писав, що він, незважаючи на всі перепони, інтриги та негаразди, усе ж отримав з Відня дозвіл на випуск у Перемишлі «Бібліотеки...». Уже в іншому листі до О. Бодянського від 26 липня 1846 р. Я. Головацький розкриває те, що він саме мав на увазі коли раніше писав про перепони. А саме: митрополит створював різні перешкоди Йосипу Левицькому у справі заснування часопису релігійного змісту, і що той мусив аж у Відні отримувати дозвіл [10, с. 252–253].

Водночас митрополит Михайло Левицький підтримував низку культурницьких та освітніх ініціатив. Зокрема, брав участь у підготовці видань: «Наука християнская по ряду катихизма нормального» (1815), «Букварь славено-русского языка» І. Могильницького (1816), був співорганізатором Товариства священників у Перемишлі та Дяковчительського інституту, посприяв відкриттю народних шкіл, що діяли при парафіях Перемишльської єпархії, клопотав до австрійського уряду щодо викладання в галицьких школах українською мовою, принаймні там, де українські шко-

лярі кількісно переважали, також він зобов'язав греко-католицьких священників проповідувати українською народною мовою. У 1848 р., будучи вже примасом Галичини, М. Левицький став одним із фундаторів Галицько-руської матиці [13, с. 285].

Однак, попри сприяння перемишльського єпископа Івана Снігурського, губернатора Галичини Фединадна де Есте та віденського цензора Франца Міклошича, «Бібліотека Бесід Духовних» так і залишилась нереалізованим проєктом. Причина цьому – супротив митрополита Михайла Левицького, який вважав, що більш корисними для семінаристів та духівників будуть книги із катехитики та богословські підручники, аніж журнальні статті тієї ж тематики. Також він мав певний здогад, що на сторінках часописів розпочнеться обговорення поточної суспільно-політичної ситуації, що, на думку митрополита, могло б призвести до об'єднання греко-католицького духівництва за етнонаціональним принципом, подальшої конфронтації із представниками інших конфесій та народів, австрійської адміністрації могли б виникнути підозри про виникнення поміж галицьким кліром слов'янського політичного клубу. Після дозволу Відня М. Левицький усе одно не був певний, що Йосип Левицький дотримуватиметься потрібного тематичного цензу, та «ветував» випуск «Бібліотеки Бесід Духовних» [1].

Михайло Куземський (1809 – 1879), єпископ Греко-католицької Церкви, голова Галичо-руської матиці

Ймовірно, що окрім «Бібліотеки Бесід Духовних» М. Левицький з цієї ж самої причини також піддавав цензурі альманахи «Зоря» та «Русалка Дністрова». Однак, незалежно від того, чи на сторінках часописів автори торкаються політичного тем, факт їхнього існування – це також протополітичний акт, що потенційно міг вплинути на соціальну ситуацію, та порушити її стабільність [11, с. 116].

Австрійська імперія на той час в економічному плані не була настільки потужною, як, скажімо, Велика Британія чи Франція, у яких уже масштабно впроваджувались надбання промислової революції. Однак і ці країни не оминула економічна криза 1847 р.,

до якої також долучились гострі соціальні проблеми, що у своїй сукупності зумовили революційні події, які спалахували у 1848 р. У березні цього ж року відбулось заворушення у Відні та Берліні. Упродовж наступних двох місяців утворюється Головна Руська Рада, започатковується її фактичний друкований орган «Зоря Галицька» [4].

24 травня у Празі скликається Слов'янський конгрес з ідеєю переформатувати Австрійську імперію на федерацію рівноправних націй. З'їзд мав на меті, продемонструвати політичний потенціал громад.

На празькому конгресі також були присутні делегати Головної руської ради, яка, проіснувавши

три роки, у 1851 р. саморозпустилась. Після цього члени її проводу, зокрема, Григорій Яхимович, Михайло Куземський, Михайло Малиновський зосередились на розвитку галицького шкільництва та зведенню Руського Народного Дому у Львові. Відень загалом був прихильний до цих ініціатив. Однак, станом на середину XIX ст. у русинів ще поки немає виразної та систематизованої політичної програми, консолідованої світської еліти, сильної армії. Натомість є соціально активне греко-католицьке духовенство, яке поступово полонізується, або піддається русофільським впливам. Нез'ясованим залишалось питання нормування літературної мови, її графічного вираження та правописної системи [5, с. 697–698].

Тематика «Зорі Галицької» за час її існування неодноразово змінювалась. У період 1848–1852 рр. редакція дотримувалась суспільно-політичного спрямування, задекларованого від часу заснування видання. Уже з 1853 р. – часопис стає літературним та «забавним» читивом. Разом із зміною складу редакції, варіювалась також ідейність видання. Зокрема, народним українським виданням «Зоря Галицька» була упродовж 1848–1850 рр., та певний період 1854 р. Починаючи з другого півріччя 1851 р. та по 1854 р. часопис стає москвофільським. У цей період скоротилась кількість літературних творів, зате активно

публікувались «Доверительныя письма из Будина», автором яких був греко-католицький священник-москвофіл із Закарпаття Іван Раковський, що також видавав та редагував низку часописів, що виходили упродовж 50-х років XIX ст. у Будині (тепер м. Будапешт) [9, с. 22–24].

Саме в цьому «забавному» москвофільському 1853 році в історії «Зорі Галицької» започатковано додаток під назвою «Поученія Церковныя», що випускався до 1854 рр. для кожного «істинного Русина» [12 с. 141–142; 7]. У листі Івана Раковського опублікованого у одному з її чисел, щодо видання «Поученій...» зазначалось, що заснувавши цей додаток редакція «Зорі...» підтвердила, що врешті ясно усвідомила своє завдання, оскільки надає священству, яке є основою читацької аудиторії часопису, необхідний матеріал для формування своїх власних проповідей [2]. Хоча насправді засобом «Поученій...» видавці прагнули заповнити тимчасову прогалину від-

Михайло Куземський (1809 – 1879), єпископ Греко-католицької Церкви, голова Галичо-руської матиці

сутності духовної літератури саме для масового читача.

Автором майже усіх матеріалів часопису був Михайло Малиновський. Будучи однією з ключових фігур галицької «Весни народів», також проявив себе на душпастирській, богословській, суспільно-політичній та культурній ниві. Основний жанр усіх публікацій «Поученій Церковных» – це тексти проповідей, масив яких можна виокремити у чотири тематичні блоки. Перший – це бесіди та «слова»; другий – матеріали, присвячені історії обряду; третій – життя святих, які почали вміщувати на шпальтах видання тільки у другому річнику; та четвертий – тексти катехитичного змісту.

М. Малиновський у своїх статтях намагався змалювати несуперечливу світоглядну модель, яка б включала тогочасні надбання різних галузей знань із природничої, гуманітарної сфери, прикладних та фундаментальних наук, підпорядкувавши їх до генеральної богословської ідеї, сформулювати основні позиції християнської антропології. Характерно, що філологію автор також розглядає у вимірі теологічної проблематики, але не у сфері політики чи культури.

Висновки. Культурно-національне відродження галичан у XIX ст. значною мірою стало можливим після територіальних змін, що відбулись ще у другій половині XVIII ст. А саме: після першого розподілу Речі Посполитої між Австрією,

Прусією та Росією, Галичина стала частиною Австрійської Імперії, що позначилось на суспільно-економічному та релігійно-конфесійному становищі галичан-українців. Політика, яку провадив австрійський уряд в новоприєднаному галицькому краї була спрямована на те, щоб засобом можливого нівелювання економічної, станової, конфесійної нерівномірності між поляками та українцями, й задля покращення культурно-освітнього становища греко-католицької громади, реформувати галицьке суспільство у руслі економічного піднесення та ефективного управління краєм.

На тлі поступової полонізації Галичини, політика Відня була сприятливою для розвитку релігійної освіти греко-католицького духовенства, шкільництва та становища Церкви загалом. Відродження Галицької митрополії – це важливий чинник подальшого культурного та політичного становлення українців, в межах якої розпочалась інтенсивна праця з віднайдення культурної та національної ідентичності. Зокрема, в Перемишльській єпархії з греко-католицького духівництва сформувався осередок культурного відродження галицького українства, діяльність якого спрямовувалась на розвиток шкільної та музичної освіти, формування бібліотек, здійснення історичних студій та мовознавчих досліджень. Серед діячів перемишльського українського культурного руху та-

кож уперше виникла ідея заснування релігійного часопису.

У 1831–1832 рр. о. Йосип Левицький запропонував проєкт видання призначеного для служителів Церкви, випуск якого він планував розпочати у 1846 р. під назвою «Бібліотека Бесід Духовних». Одна з провідних ідей майбутнього часопису – розвиток проповіді народною мовою, але із врахуванням особливостей місцевих говорів. Однак, попри симпатію до цієї ідеї єпископату та схвалення австрійською цензурою, через позицію митрополита Михайла Левицького проєкт «Бібліотек Бесід Духовних» так і не вдалось реалізувати. Митрополит, зокрема, вважав, що формат богословських підручників для семінаристів та служителів є доцільніший аніж публікацій у періодичних виданнях, також М. Левицький прагнув не допустити появи публікацій суспільно-політичного спрямування на сторінках майбутнього видання, що могло, на думку ієрарха, створити видимість політичного руху серед греко-католицького кліру та привернути увагу владних структур.

Загалом, роль греко-католицького духовенства в культурному та суспільно-політичному житті Галичини середини ХІХ ст. була значною. Їхня діяльність зосереджувалась здебільшого на пошуках мовних засобів артикуляції своїх та перейнятих суспільно-просвітницьких програм.

У першій половині ХІХ ст. закладались основи української періодики, і тільки після революції 1848–1849 рр. починається історія української преси, зокрема і релігійного спрямування. Весною 1848 р. утворюється Головна Руська Рада, та започатковується її друкований орган під назвою «Зоря Галицька». У 1853 р. як додаток до «Зорі...» розпочинається випуск релігійного видання «Поученія Церковныя», який проіснував до 1854 рр. Мета цієї ініціативи – надати читачам тексти християнських повчань для приватних духовних вправлянь, тим самим заповнити тимчасову прогалину браку релігійної літератури для русинів-галичан.

Під час революційних подій в Галичині та упродовж наступних десятиліть, духовенство брало активну участь у політичному житті краю, а той факт, що саме представники українського священства засновували друковані засоби масової інформації, зокрема і релігійного спрямування свідчить про усвідомлення ними цінності надбань «революції» Гутенберга, та опосередковано сприяли наближенню інформаційної ери. Зрештою, навіть актуальне в наші дні поняття «пропаганда» походить від назви католицької організації «Congregatio de Propaganda Fide», тобто «Конгеренція розповсюдження віри» створеної ще у 1622 р. папою Григорієм ХV.

Список використаних джерел

1. Андрусак М. На зорі галицько-української преси. "Діло". 1931. № 163.
2. Довѣрительные письма изъ Будина. "Зоря Галицкая". 1853. Ч. 28.
3. Ігнатієнко В. Історія української преси та її вивчення. *Бібліологічні Вісті*. 1923. Ч. 3. С. 21-26.
4. Кревецький І. Початки преси на Україні, 1776–1850. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. Львів, 1926. Т. 144-145. С. 185-208.
5. Лесюк М. Становлення і розвиток української літератури мови в Галичині. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. 732 с.
6. Пилипович В. Початки української релігійно-церковної преси в Галичині на прикладі Перемишля – від ідеї до реалізації. <http://www.cerkiew.net/page.php?23>.
7. "Поученія Церковныя". 1853. Ч. 1.
8. Ріпецький М. Світлий спомин з історії нашого церковно-народного відродження (В 100-ліття смерти о. Івана Могильницького). "Бескид". 1923. Ч. 1 (79).
9. Романюк М., Галушко М. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3-х т. Т. 1: 1848–1900 рр. Львів: Світ, 2001. 744 с.
10. "Русалка Дністровая": документи і матеріали. Київ: Наукова думка, 1989. 542 с.
11. Стеблій Ф. Перемиський культурно-освітний осередок та його діячі епохи українського відродження (перша половина XIX ст.). *Перемишль і Перемиська земля протягом віків*. Перемишль-Львів, 1996. С. 106-108.
12. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідження. Т. 1: 1816–1890 рр. Львів, 2006. 560 с.
13. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. Торонто, 1967. 364 с.
14. Франц А., Шабо Дж. Перші враження австрійців про міжетнічні відновини на Галичині: випадок губернатора Антона фон Перґена. *Полін: Вибрані статті. Досліджен-*

ня історії та культури євреїв Східної Європи / За ред. Ентоні Полонські. Київ: Дух і Літера, 2011. С. 60-73.

References

1. Andrusiak M. Na zori halytsko-ukrainskoi presy. "Dilo". 1931. № 163.
2. Dovъrytelnie pysma yzъ Budyna. "Zoria Halytskaia". 1853. Ch. 28.
3. Ihnatiyenko V. Istoriya ukrainskoyi presy ta yiyi vyvchennia. *Bibliolohichni Visti*. 1923. Ch. 3. s. 21-26.
4. Krevetskyi I. Pochatky presy na Ukraini, 1776–1850. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka*. Lviv, 1926. T. 144-145. s. 185-208.
5. Lesiuk M. Stanovlennia i rozvytok ukrainskoi literatury movy v Halychyni: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2014. 732 s.
6. Pylypovych V. Pochatky ukrainskoi relihiino-tserkovnoi presy v Halychyni na prykladi Peremyshtia – vid ideyi do realizatsiyi. <http://www.cerkiew.net/page.?23>.
7. "Poucheniia Tserkovnyia". 1853. Ch. 1.
8. Ripetskyi M. Svitlyi spomyn z istorii nashoho tserkovno-narodnoho vidrozhennia (V 100-littia smerty o. Ivana Mohylnytskoho). "Beskyd". 1923. Ch. 1 (79).
9. Romaniuk M., Halushko M. Ukrayinski chasopysy Lvova 1848–1939 rr.: Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia: U 3-h t. T. 1. 1848–1900 rr. Lviv: Svit, 2001. 744 s.
10. "Rusalka Dnistrovaia": dokumenty i materialy. Kyiv: Naukova dumka, 1989. 542 s.
11. Steblii F. Peremyskyi kulturno-osvitnyi oseredok ta yoho diyachi epokhy ukrainskoho vidrozhennia (persha polovyna XIX st.). *Peremyshtl i Peremyska zemlia protiahom vikiv*. Peremyshtl-Lviv, 1996. s. 106-108.
12. Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st.: istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia. T. 1: 1816–1890 rr. Lviv, 2006. 560 s.

13. Fedoriv Yu. Istoriiia Tserkvy v Ukraini. Toronto, 1967. 364 s.

14. Franz A., Szabo D. Pershi vrazhennia avstriitsiv pro mizhetnichni vidnovyny na Halychyni:

vypadok hubernatora Antona fon Pergena. *Polin: Vybrani statti. Doslidzhennia istorii ta kultury yevreiv Skhidnoi Yevropy. Za redaktsiieiu Entoni Polonsky*. Kyiv: Dukh i Litera, 2011. s. 60-73.

ЧАСОПИСИ «НОВИНЫ» І «ПЧОЛА»: ПОШУК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті проаналізовано два періодичні видання доби «Весни народів» – «Новини» (1849) і «Пчола» (1849) – за редакцією Івана Гушалевича (1823–1903) через призму пошуку їхніми авторами свого національного «я». Маркером національної ідентичності було передовсім тогочасне найменування автохтонного населення Галицької Русі як русинів, «русского нарѡда» («русскій народъ»), себто українського, яке було відмінним від означення російського народу. Такого розмежування чітко дотримувалася редакція політичного часопису «Новини», що засвідчувала, наприклад, рубрика «Россія», у якій російську армію названо «россійской», а царя – «Цѣсаръ Россійскій». Натомість редакція історико-літературного часопису «Пчола» називала «русским народом» як три народи – «великорусскій», «білорусскій» і «малорусскій», так і автохтонне населення Галицької Русі. Таким чином, вона робила плутанину в головах тогочасних галицьких русинів і не сприяла усвідомленню ними своєї національної ідентичності.

У статті з'ясовано, що у складних суспільно-політичних та економічних реаліях того часу часописи політичного («Новини») й історико-літературного («Пчола») спрямування унаочнили, як їх автори у завуальованих поетичних образах відображали ідею єдності етнічних українських земель, розділених між двома імперіями – Російською і Австрійською. Реальне ж втілення цієї єдності вбачали передовсім в об'єднанні русинів Галицької та Угорської Русі в окрему провінцію у межах Австрійської держави.

З'ясовано також, що важливим чинником національної ідентичності були рідна мова та ставлення до неї авторів. Спільність коріння українців усіх етнічних земель засвідчували читачам опубліковані в часописах художні твори та літописи, історичні нариси, етнографічні й наукові статті, зокрема переспіване Богданом Дідицьким «Слово о полку Игоревомъ», уривки з «Енеїди» Івана Котляревського і його ж «Пѣсня на новый 1805 годъ... Князю Олексю Борисовичу Куракину» тощо.

Проаналізовані публікації засвідчують прагнення українців до єдності на історичному, мовному й духовному рівнях.

Ключові слова: часописи, «Новини», «Пчола», Іван Гушалевич, Галицька Русь, «русскій народъ» («русскій народъ»), русини, українці, національна ідентичність.

Vasyl GABOR

*Cand. of Philol. Sciences, Senior Researcher
at the Department of Ukrainian Periodicals Studies,
Institute of Press Studies,
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine.
vsgabor@gmail.com*

NOVYNY AND PCHOLA PERIODICALS: SEARCHING FOR NATIONAL IDENTITY

The article focuses on two periodicals of the Springtime of Nations period – i. e. *Novyny* (News, 1849) and *Pchola* (Bee, 1849), edited by Ivan Hushalevych (1823–1903) – examining them from the perspective of their authors' search for their national identity. The primary marker of national identity was referring to the indigenous people of Galician Rus' as Ruthenians, Rus' people, that is, Ukrainians as distinct from the Russian people. This distinction was clearly adhered to by the editorial board of the political periodical *Novyny*, as evidenced, for example, by the column «Russia», where the Russian army was referred to as «Russian» and the tsar was mentioned as «Russian Tsar» («Цѣсарь Россійскій»). Instead, the editorial board of the historical and literary periodical *Pchola* used the term «Rus' people» to refer to both the three peoples – «Great Russian», «Belarusian», and «Little Russian» and the indigenous population of Galician Rus'. Thus, it confused the then Galician Ruthenians and failed to raise their awareness of their national identity.

The article reveals that in the complex sociopolitical and economic realities of the time, political (*Novyny*) and historical and literary (*Pchola*) periodicals demonstrated how their authors used subtle poetic images to convey the idea of unity of ethnic Ukrainian lands divided between two empires – Russia and Austria. The real manifestation of this unity was seen primarily as unification of the Ruthenians of Galicia and Hungarian Rus' into a separate province within the Austrian Empire.

It has also been established that the native language and the attitude of the authors to it were an important factor of national identity. The common roots of Ukrainians of all ethnic lands were demonstrated in works of fiction and chronicles, historical essays, ethnographic and research articles published in the periodicals, including Bohdan Didytskyi's «A Tale of Igor's Campaign», excerpts from Ivan Kotliarevskiy's «Aeneid» and his «Song for New Year of 1805... to Prince Alexei Borisovich Kurakin», etc.

The analyzed publications testify to the fact that Ukrainians were striving for unity on the historical, lingual, and spiritual levels.

Key words: periodicals, Novyny, Pchola, Ivan Hushalevych, Galician Rus', Rus' people, Ruthenians, Ukrainians, national identity.

Історія функціонування досліджуваних часописів – «Новини» і «Пчола» – 1849 р. загалом добре осмислена в українському пресознавстві, зокрема в історико-бібліографічних дослідженнях науковців НДІ пресознавства ЛННБ України ім. Василя Стефаника [1; 18]. Перше видання припинило свій вихід на 26-му числі через те, що новий пресовий закон вимагав від видавців виплачувати встановлену урядом значну «кавцію» за видання політичного напрямку, а належних коштів відповідальний редактор Іван Гушалеви́ч не мав, тому розпочав випуск нового часопису, присвяченого «словесности», оскільки на літературну газету вимога нового пресового закону не поширювалася. Однак через малу кількість передплатників (125 осіб) часопис історико-літературного спрямування «Пчола» також припинив свій вихід на 19-му числі. Обидва видання мали загальну нумерацію сторінок для усіх чисел.

На думку Івана Франка, «Новини» «се були письмо без програми, без ясно висловлених яких-будь принципів» [20, 30], а «перший в Галичині неполітичний, літературно-науковий часопис» [20, 34], в якому І. Гушалеви́ч, «коли не в виконанні пробував сягнути поза межі Галичини, бажав мати в своїй “Пчолі” всеукраїнський орган» [20, 35] припинив вихід як через неосвіченість і вбогість руської публіки, так і через «невдатне» редакторство Івана Гушалеви́ча [20, 41].

Та все ж означені видання І. Гушалеви́ча доби «Весни народів» – політичне й історико-літературне – яскраво відображають тогочасний стан українського суспільства, і в цьому контексті ми вирішили проаналізувати їх через призму пошуку їхніми авторами своєї національної ідентичності.

«Весна народів» настільки потужно вплинула на національну свідомість автохтонного населення Галицької Русі, що цей стан можна охарактеризувати словами одного з дописувачів часопису «Новини»: «Русинъ днесъ и съ чортомъ боровбысь, якъ му на путь влѣзе» [7].

Зазвичай у програмі видання чітко зазначається його мета та аудиторія, на яку воно буде спрямоване. Однак в оголошенні «Письма часового „Новини“» не вказано, кому адресується нове видання. Ймовірно, редактор Іван Гушалеви́ч вважав, що саме мова часопису («въ языцѣ народнѣмъ... загадалисьмо... выдавати письмо часове», «вѣдповѣдаючи духови народа нашого») [5] і вказує адресата – народ Галицької Русі, який означувався у часописі руським народом («рускій нарѣдъ») або русинами («торжествувалисьмо Русины въ нашѣмъ обрадку всеславное водосвятіе») (Новини. 1849. Ч. 3. С. 9). (Тут і далі джерела коротких інформаційних повідомлень зазначаємо у тексті. – В. Г.).

Уперше адресата видання – «рускій нарѣдъ» – вказано у вірші «На Новый рѣкъ!», який правдоподібно належав І. Гушалеви́чеві і який відкривав ч. 1 від 1/13 січня

1849 р. У цьому творі звучав заклик до читачів вітати «щиренько» Новий рік, щоб щастя зілляв «на нашу землю, / На рускій нарѣдъ казненный тяженько...» [15]. Однак у часописі «Пчола» І. Гушалеви́ч використовує вже означення «рускій народъ». Так, у нарисі «Исторія отечественная» він називає «русским народом» три народи – «великорусский», «білорусский» і «малорусский», а в передовій статті «Кто въ насъ до воспоможенія часописмъ найбільше вліяєть?» – автохтонне населення Галицької Русі. У нарисі «Исторія отечественная» І. Гушалеви́ч стверджує, що «народъ Русский... роздѣляється на три частей: Велико-Русский, Бѣло-Русский и Малорусский», з яких 12 мільйонів живе під державою «Россійского Царя», а 3 мільйони в Галичині і в Уграх під владарюванням Австрійської імперії [4, ч. 2, 29], у передовій же статті веде мову про «великочисленный Русский народъ, котрый уже въ одной Галичинѣ великое простороньство занимає...», а його письменство називає «Галицко-Русским» [11].

Проаналізовані видання дозволяють нам стверджувати, що в часописі «Новини» редакція чітко розмежовувала русинів, себто «рускій нарѣдъ» (український) і російський, що засвідчує й рубрика «Россія». В одному з повідомлень із Санкт-Петербурга від 15 лютого 1849 р. довідуємося, що «при Арміи російской знесена кара бѣганя через прутя» (Новини. 1849. Ч. 16. С. 67), а царя редакція назвала «Цѣсаръ Россійскій» (Новини. 1849.

Ч. 16. С. 65). Натомість у часописі «Пчола» такого чіткого розмежування нема.

Те саме можна сказати і про використання в обох часописах означення «рускій» та «русский». Якщо в «Новинах» редакція послідовно дотримувалася означення «рускій», то в «Пчолі» домінуючим стало «русский», зокрема, поема Антонія Могильницького «Скитъ Манявскій» має таке жанрове означення – «Епось нарѣдний рускій...» [13, ч. 14, 209], а назва «рускій» («рускій») вживалася значно рідше. Вона трапляється у статті Й. Лозинського «Уваги над правописом руским» [12, 262] та нарисі без зазначення авторства п. н. «Чи былъ феодализмъ на Руси», у якому київського князя Рюрика названо «князь рускій» [21, 294]. Зазначимо, що І. Гушалеви́ч у згаданій «Исторії отечественной» називає Святополка «великимъ Княземъ Русскимъ» [4, ч. 6, 93], а про Київ наводить такі слова князя Олега: «Да будетъ онъ матерею городовъ Русскихъ. – Съ тыхъ то временъ область Кіевская названна Русью» [4, ч. 2, 32].

Така нечітка позиція редакції часопису «Пчола» у використанні означення «рускій нарѣдъ» («рускій народъ») як для трьох народів – «великорусского», «білорусского» і «малорусского», так і автохтонного населення Галицької Русі робила плутанину в головах тогочасних галицьких русинів і не сприяла, на нашу думку, усвідомленню ними своєї національної ідентичності.

Закономірним постає запитання, чи під означенням «руській нарѡдъ» («русській нарѡдъ») редакції часописів «Новини» та «Пчола» мали на увазі весь український народ чи тільки ту частину, яка перебувала у складі Австрійської держави, і чи відображала на сторінках означених персоніжів ідею єдності всіх етнічних українських земель. Щоб відповісти на це запитання, треба взяти до уваги ту обставину, що перші видання доби «Весни народів», до яких зараховуємо й часописи «Новини» та «Пчолу», не могли відверто висловлювати ідею єдності всіх етнічних українських земель, розділених двома імперіями – Російською і Австрійською, бо такі висловлювання влада могла б потрактувати як зазіхання на державний устрій. Однак ідея єдності всіх українських земель відображена дуже широко, але опосередковано і в завуальованих поетичних образах у багатьох віршах, опублікованих у цих виданнях.

Уперше назву «Україна» трапляється на сторінках «Пчоли» у статті Якова Головацького «Ивань Котляревській», у якій ідеться про те, що «Цѣла Украина читає Енеиду съ роскошью отъ письменного селянина до богатого пана» [2, 37–38], а згодом у вірші «Милый друже» Івана Наумовича знаходимо поетичний рядок «въ степы Украины» [16, 203]. (Щоправда, слово «Украины» тут надруковано з друкарською помилкою – як «Укранны»).

Я. Головацький у згаданій публікації називає українську мову ма-

лоруською («малорусский языкъ»), на яку І. Котляревський перелицював Вергілієву «Енеїду», самого І. Котляревського іменує українцем («Пѡдъ скромною простотою Украинця – укывавъ душу высокую и повную нѣжныхъ и благородныхъ чувствъ») [2, 41], а його земляків – українцями («уважавъ обычаи, звычаи, повѣрья и преданія своихъ землякѡвъ Украинцѡвъ») [2, 37]. З легкої руки І. Котляревського, зазначав Я. Головацький, з'явилися в Україні повісті та поезії Грицька Основ'яненка («володѣющего народнымъ гуморомъ»), Петра Гулака-Артемовського («съ его незвычайною мелодією Малорусского языка»), Амвросія Могили («съ глубокимъ поетическимъ чувствомъ»), Ієремії Галки (М. Костомарова) («съ искреннею любовію къ Украинѡ») [2, 38] та ін.

Із цих скупих відомостей можна зробити висновок, що редакція часопису «Пчола» використовувала означення «Украинцѡ» виключно для автохтонного населення Великої України.

Спільність коріння українців усіх етнічних земель також засвідчували читачам опубліковані в часописах, передовсім у «Пчолі», художні твори та літописи, історичні нариси, етнографічні й наукові статті, зокрема переспіване Богданом Дідицьким «Слово о полку Игоревомъ», вірш «Розлука козака. Съ любовь, пѣснь украинская» (ч. 17), історичні нариси «Польша, Русь и Ромыны» Антонія Петрушевича (ч. 1, 2) та його ж «Историческія извѣстія древ-

ной Архимандрії чину св. Василя В. въ селѣ Уневѣ» (ч. 16–19), введення до історії та «Исторія отечественная» І. Гушалевича (ч. 1–19), «Житіє преподобного Нестора Сочинителя Лѣтописи» без зазначення автора (ч. 14, 15), стаття «Иванъ Котляревскій» Якова Головацького (опублікована під криптонімом Я. Г.) (ч. 3) і твори самого І. Котляревського – уривки з п'ятої частини «Енеїди», «на Малороссійській языкъ перелицьованої» (ч. 3), та вперше опублікована «Пѣсня на новій 1805 годъ Пану нашому и Батьку Князю Олексю Борисовичу Куракину» (ч. 16) тощо.

Осмісленню національної ідентичності сприяла також етнографічна стаття «О звычайхъ» (Пчола. 1849. Ч. 16), опублікована під криптонімом Г – –, який, ймовірно, належав І. Гушалевичу, а також різні гасла, які редакція часопису «Новины» містила під назвою видання, зокрема: «Кто тебе рѣдна мово зневажає, / Най того щастье всюда обминає» (Мог.) (Новины. 1849. Ч. 4. С. 13); «О якже мило! жити для родини, / Якъ мѣдъ солодки оуплывають днины» (Новины. 1849. Ч. 5. С. 17).

Не маючи змоги відверто висловлювати ідею єдності всіх українських земель, як ми вже зазначали, редакції часописів «Новины» та «Пчола» вдавалися до завуальованих поетичних образів. Так, на сторінках часопису «Новины», у вірші Антонія Могильницького «Оученымъ членамъ Матици Руской! Нового Року 1849», знаходимо поетичні рядки, у яких опосередковано окреслено

етнічні межі України від Сяну до Дону. Поет запитує, навіщо скликати музи Гелікона, «Коли гаями вѣдъ Сяна до Дона, / Рядить Русалка золотоволоса?»; навіщо прагнути вод Гіппокрени, «Сли въ лонѣ Руси, каждый здрѣй студеный, / Гомонятъ славовъ Днѣпрови пороги!» [1, ч. 10, 40], навіщо бродити чужими ріками (і перераховує, якими саме), «Сли чисти струи и въ Днѣстру – и въ Тись, / И въ норахъ Прута – и въ жерелахъ Сяна!»; навіщо нам пісня про золоте руно, «Сли храбрость Руси скаже Кримска луна, / Славу Козацку степови могили!» [14, ч. 10, 41].

Микола Костомаров (під псевдонімом Іремій Галка) у вірші «Пѣсня моя» висловлював бажання, щоб його пісня линула українськими землями: «Вѣдъ Сосны до Сана вона простянулася; / До хмары карпатскої вона доторкнулася; / Чорноморскою водою вмывається... / Днѣпромъ стародавнымъ пѣдперезана...» [10, 79].

Немовби наслідуючи Іремію Галку, й І. Наумович у вірші «Милый друже» хоче взяти всі пісні на криленята і рознести їх «Въ стромы Бескида, въ степы Украины / Куда Русска мати, куда Русски сыны!» [16, 203].

Поетично окреслено українські етнічні землі і в програмному вірші «До Пчолы» І. Гушалевича. Поет просить «пчолу» облетіти й повернутися додому та «Росовъ украинсковъ / Зъ берегѣвъ Днѣпровыхъ; / И росовъ Галицковъ, / Зъ берегѣвъ Днѣстровыхъ; / Зъ надъ Прута, зъ

надъ Сяна, / Зъ Бескидѣвъ высо-
кихъ / Оживляйся, пчѣлко» [3]. Саме
ці рядки давали підстави говорити
дослідникам, зокрема І. Франкові,
що І. Гушалевич «бажав мати в
своїй “Пчолі” всеукраїнський ор-
ган» [20, 35].

Додамо, що в часописі «Новини»
українські етнічні землі означено
також поетичним терміном
«Рускоморя». Невідомий автор вір-
ша «Єго Преосвященству Грегорію
Яхимовичови... Въ нарочитый день
тезоименства», який правдоподібно
належить перу І. Гушалевича, пише:
«Руское чувство изъ груди
горячой / Сильнѣйшимъ звукомъ
днесъ ся вѣдзывае / Якъ Рускоморя
звукъ волны кипячой» [8, 31–32].

Подібні поетичні образи, на нашу
думку, дозволяли тогочасному чи-
тачеві усвідомити себе частиною
українського народу й українського
простору, а для редакції часописів
«Новини» та «Пчола» це був один із
способів осмислення національної
ідентичності.

Як впливає з публікацій полі-
тичного часопису «Новини», про
об'єднання всіх українських ет-
нічних земень, розділених між
двома імперіями – Російською та
Австрійською, у той час не могло
бути й мови. Авторам видавалося
можливим і реальним об'єднання
тільки русинів Австрійської дер-
жави в окрему провінцію на їхніх
етнічних територіях. У передовій
статті «О новѣмъ обмеженю Руси
австрійскои» автор розміркову-
вав над тим, що нова конституція
Австрійської держави надавала рив-

ноправність усім народам країни,
які мали право на своїй «питомій»
землі завести свою мову в всіх на-
вчальних закладах, державних і су-
дових установах. Однак реалізувати
це на ділі виявилось важко, бо в
одну провінцію були об'єднані різні
народи, які мали спільні навчальні
заклади і державні установи, у яких,
своєю чергою, мова одного народу
перемагала іншу. Вирішити цю про-
блему, на думку автора передовиці,
могло тільки етнічне розмежування
усіх народів. Особливо пекучою ця
проблема була в Королівстві Галиції
та Володимерії, тож автор вважав,
що конче необхідною є потреба но-
вого розмежування між русинами і
поляками в Галичині, щоб нікому не
завдати кривди, а всі межові місце-
вості, де переважали русини, були
приєднані до Львова, а де поляки –
до Кракова. «По той самій засадѣ
повинни такожде и Русини закар-
патскіи, которыхъ ся тамъ бѣльше
якъ 712.000 находить, съ нами въ
одну область получеными быти», –
завершував свої міркування автор
передової статті [17, 101–102].

До такого об'єднання спонукува-
ла і кількість русинського населен-
ня в Австрійській державі. Зокрема,
редакція наводила статистичні ві-
домості, що із 37593096 жителів
країни русинів було 3144598, а
поляків – 2172265 (Новини. 1849.
Ч. 14. С. 57), а в цісарському війську,
яке нараховувало 492486 осіб, руси-
нів було 50100 осіб (Новини. 1849.
Ч. 16. С. 66). І. Гушалевич у нарисі
«Исторія отечественная» зазначав,
що «Русь Галицкая и Угорская подъ

Австрійськимъ скипетромъ составляетъ собою одну изъ большихъ провінцій тойже монархіи» [4, ч. 2, 29].

Про необхідність об'єднання галицьких і закарпатських русинів йшлося також у дописах із Угорської Руси, де панував угорський терор, і подібне об'єднання могло покласти край будь-яким ворожим утискам. З листа «Зъ оугорскои границъ» довідуємося про звірства угорців, які за вірність монархії повісили чотирьох священників й одного намісника. Автор листа зазначав: «Цѣлый Мараморошъ и дальшая сторона оугорска ажъ по Тысу есть нашему Цареви дуже прихильна, бо дежъ Русинъ не бывъ вѣрный правому владѣнію? алежъ задля того дрежить пѣдъ найлутшимъ тероризмомъ... Одно правое слово есть достаточне, чтобы на шибиници повиснути» [9, 10].

Однак об'єднання галицьких і закарпатських русинів так і не відбулося. І в цій ситуації періодичним виданням доводилося активно боронити національні права свого народу. На шпальтах політичного часопису «Новины» часто містилися повідомлення з коментарями, в яких редакція гаряче обстоювала рівноправність русинів. Зокрема, редакція повідомляла про те, як польські депутати розповсюджували між членами «Собора оуставодательного» полемічні листи, спрямовані проти русинів, і коментувала їхні дії так: поляки не хочуть відмовитися від свого верховенства («верхованя») над русинами і всі-

лякими хитрощами намагаються доказати, що в Галіції існує лише одна народність, і вважають «русинѡвъ лише яко неґацію», а закон рівноправності прагнуть виключно на себе перетягнути. Тож редакція вважала, що тільки розпорядженням уряду можна «святе Русинѡвъ право охоронити», і зазначала при цьому, що польське «народно-самолюбїє» домагається переваги над русинами під прапором історичного права і демократичних вольностей, чому всіми силами опиралося «неускорблене чувство народа руского», «щобы ся въ рабство спокревненого єму племени на вѣки на попасти» (Новины. 1849. Ч. 8. С. 29).

Одним із важливих маркерів національної ідентичності були рідна мова та ставлення до неї авторів. З великим пієтетом писав про рідну мову (в тогочасному означенні – «языкъ рускій») Антоній Могильницький у вірші «Оученымъ членамъ Матици Рускои! Нового Року 1849»: «Ци языкъ рускій, такъ дикій оубогій / Же красы свѣтла негодень сказати? / И безъ чужои, пустый, запомоги / Мусѣль такъ довго облогомъ лежати? // Нѣ! – Языкъ рускій, солодкій багатый! / Ревный соловій красной природы; / Чимъ довше мусѣль облогомъ лежати, / Дасть въ перелозѣ, тимъ буйнѣйши плоды!» [14, ч. 6, 24].

Із повідомлення з Перемишля від 15 січня 1849 р. довідуємося, що на національне пробудження русинів мали великий вплив також театр і мова вистав. Редакція писала: «Дуже радостнымъ доказомъ

возбудившогося народного чувства Русинѡвъ, и ихъ палающои любви ко родимой мовѣ и словесности суть театральны представленья въ рускѡмъ языцѣ...» (Новины. 1849. Ч. 3. С. 10). А розпочалися вистави комедією-оперою І. Котляревського «На милованье нема силованья» (перероблена Іваном Озаркевичем п'єса І. Котляревського «Наталка Полтавка» – В. Г.), яку глядачі сердечно сприйняли, і вона настільки сподобалася, що відбулася повторно, а виручені кошти переказали для «Заведенія Матици рускои во Львовѣ». 2 січня за старим стилем відбулися вистави комедії І. Котляревського «Москаль Чарѡвникъ» та «Козакъ и Охотникъ», яку переклав із німецької мови Іван із Букової. Обидві вистави з народного життя, зазначала редакція, схвилювали глядачів своїми меланхолійними мелодіями, «своими рускому народови свойственными пословицами и приповѣдками» (Новины. 1849. Ч. 3. С. 10). Повторно вистави пройшли безкоштовно, і на них були запрошені й селяни, «абы имъ показати, що руска мова самобытна и до найвыжшого розвитія и изобразованя спосѣбна есть» (Новины. 1849. Ч. 3. С. 11).

Інформуючи читачів про бал у Митрополітальній палаті на честь депутації до цісаря, редакція зазначала, що «мова наша выдавала ся въ оустахъ красавиць еще красшовъ и отримала на сѣмъ дню посвященье на мову сальонову» (Новины. 1849. Ч. 13. С. 53).

Доречно зауважити, що на шпальтах часопису «Новины» поруч сусідували означення рідної мови як руська та малоруська (вкраїнська). Зокрема, знак рівності між означеннями «руська пісня» та «дума українська» поставив Богдан Дідицький (під псевдонімом Богданко) у вірші «Ей пѣсня», пишучи: «А якъ она мнѣ вечеромъ оугаю / Заспѣва пѣсьню руску – ту любовиву, / Думку украиньску – на нуту ревливу; – / Я тогди власти надъ собовъ немаю» [6].

Для національного пробудження і усвідомлення національної ідентичності важливими були для тогочасних читачів повідомлення про впровадження рідної мови в навчальних закладах та судочинстві. Так, редакція «Новин» наводила з урядової частини віденської газети від 21 січня 1849 р. міністерське розпорядження («повелѣніє»), що в гімназіях на провінції в «частехъ русскихъ» Галичини тимчасово навчання має проводитись німецькою мовою, поки будуть призначені вчителі, підготовлені в рідній мові. Однак уже тепер, зазначалося в розпорядженні, «наука в рускѡмъ языцѣ преподавати ся може, ...а найпаче при науцѣ релѣгійной...» (Новины. 1849. Ч. 5. С. 18). Другий же пункт міністерського розпорядження гласив: «2) По всѣхъ гимназіяхъ на русскихъ частехъ краю мається руска мова яко обовязующій предметъ... запровадити; польская мова оубо яко мова меньшости жителѡвъ яко вѡльний предметъ преподавати ся має» (Новины. 1849.

Ч. 5. С. 19). За тими ж засадами необхідно було організувати навчання в обох гімназіях у Львові та в перших класах ліцеїв у Львові та Премішлі тощо.

Із повідомлення від 15 січня 1849 р. читачі довідувалися, що Добльгофський декрет про тимчасове запровадження польської мови в «нашихъ оучилищахъ» теперішній «Міністеріумъ оуничтожило» і, крім того, замислює у віденському «всеучилищі» «катедру руского языка вѣтворити», а також «повелѣло, чтобы каждѣсенькій оурядникъ на Руси по руски добре зумѣвъ» (Новины. 1849. Ч. 2. С. 5).

Редакція часопису «Новины» підкреслювала важливість запровадження рідної мови і в судочинстві. У замітці від 13 січня 1849 р. вона повідомляла про розпорядження міністерства справедливості, надіслане до апеляційної президії у Львові, з якого видно, як теперішнє міністерство «нашу мову на рѣвнѣ съ другыхъ народѣвъ поставити старає ся» і розпорядилося всі правничі книги з «нѣмецкого на рускій языкъ перевести», щоби при виконанні правосуддя і «рускѣй мовѣ принадлежное мѣстце приспособити» (Новины. 1849. Ч. 3. С. 9).

Маркером національної ідентичності на сторінках часописів «Новины» та «Пчолка» була й українська пісня. Тож не дивно, що їхні редакції в особі І. Гушалевича із великим пієтетом ставилися до народних пісень. Розповідаючи про скрипаля Кароля Липинського, редакція називала його нашим

«руско-оукраиньскимъ гусяромъ», бо він підслуховував «чудесни руски спѣванки нашего люда» і, зачарований їхньою красою, використовував у своїх творах і дав світу пізнати «краснозвучнѣсть руской пѣсни», преобразив і возніс її до ідеалу, через що став «народнымъ гусяремъ Руси» (Новины. 1849. Ч. 15. С. 61). Коли ж помер Вацлав Заленський, редакція часопису «Новины» згадала про нього як «незабвенного для насъ изберателя руско-народныхъ пѣсней» (Новины. 1849. Ч. 20. С. 81).

Варто відзначити, що аналізовані видання, а передовсім політичні «Новины», активно захищала рідну мову від нападок польських авторів, які дописували до віденських газет, зокрема від п. Кореспондента. На думку редакції, той писав жовчю і називав «мову руску мѣшаньцемъ мовы польской и россыійской, а буквы наши хиньскими; – видко читавъ Максимовича и Добровского... Дивуєся, що мова руска, котровъ и хлопи говорятъ, сталася оученою и законодательною» (Новины. 1849. Ч. 12. С. 49).

Однак тогочасна мовна ситуація була доволі складною. У передовій статті «Якъ стоить часопись оу насъ – на Руси», опублікованій без зазначення авторства, але правдоподібно, що вона належала перу І. Гушалевича, констатується, що «Русь має для своєї народности тоє нещастье, що головнии ѣи мѣста якъ Львѣвъ и Перемышль, котры съ часомъ первородный свѣй характеръ и перевагу руску изгубивши, въ тѣмъ небезпечнѣмъ суть

обстоятельствъ, що со всѣмъ переминитися можуть въ мѣсты польскїи» [22, 97]. Тож, звертаючись до русинів із закликом передплачувати видання, І. Гушалевиц просив їх не соромитися своєї народності, яка є «обыльною вѣткою славетного Славенства», і «держѣтся благи надѣи що незабаромъ зацвите народнѣсть руска оу насъ – на Руси, де такъ довго оутисненна была» [22, 98]. Називаючи Львів старим городом святої Русі, престольним храмом славного Льва, редактор із сумом писав, що мало не все місто «бесѣдує нынѣ чужимъ словомъ», хоча більша частина його є «рускою крови, котра лишень остыгла» [22, 98].

У публікаціях аналізованих видань трапляється і сполонізована назва Русі, а саме – «Рутенська». Зокрема, в одній із публікацій зі Львова редакція з іронією змалювала поета Мецишевського, який не зміг нічого зробити з русинами, тож взявся до рутенів і розпочав з ними боротьбу на життя і смерть, наганяючи страх, що або впаде «Польска и зѣстане папѣрена Рутенська, або оупаде Рутенська и зѣстане папѣрена Польска», або ж обидві сторони взаємно знищаться і не залишать після себе жодної пам'яті (Новини. 1849. Ч. 10. С. 39). Та загалом в аналізованих виданнях автохтонні галицькі землі називаються Руссю або Галицкою Руссю, щоправда, дуже часто до першої назви додавалися різні прикметники, зокрема автор під криптоні-

мом С..... Х.....скїй у «Сонеті» називав її сумною Руссю («Тугая зима сумну Русь вже опускає...») [19]. І сумною Руссю вона залишалася ще тривалий період.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що у складних суспільно-політичних та економічних реаліях часописи політичного («Новини») і історико-літературного («Пчола») спрямування 1849 р. унаочнили, як їхні автори у завуальованих поетичних образах відображали ідею єдності етнічних українських земель, розділених між двома імперіями – Російською та Австрійською. Реальне ж втілення цієї ідеї вбачали передовсім в об'єднанні русинів Галицької та Угорської Русі в окрему провінцію у межах Австрійської держави.

Проаналізовані публікації засвідчували прагнення українців до єдності на історичному, мовному й духовному рівнях.

Список використаних джерел

1. Галушко М. Новини. Львів, 1849. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: Львів, 2007. Т. 1: 1812–1890 рр.
2. [Головацький Я.]. Иванъ Котляревскій. «Пчола». 1849. Ч. 3. С. 37-44. Підпис: Я. Г.
3. [Гушалевицъ И.]. До Пчолы. «Пчола». 1849. Ч. 1. С. 1.
4. Гушалевицъ И. Исторія отечественная. «Пчола». 1849. Ч. 2. С. 29.
5. Гушалевицъ И. Оголошеньє Письма часового «Новини». Во Львовѣ въ Пятокъ въ день Ст. Данїила Пророка 1848.
6. [Дідицький Б.]. Ей пѣсня. «Новини». 1849. Ч. 18. С. 76. Підпис: Богданко.
7. Дячокъ зъ Верховины. (Надѣслано). «Честный издателью Новини!..». «Новини». 1849. Ч. 7. С. 25.
8. Его Преосвященству Грегорию Яхимовичи Епископови Перемысльскому, Депуто-

ваному Собора оуставодательного, Предсѣдателя Головного Народно-Руского Собранія и проч. и проч. Въ нарочитый день тезоименства. "Новины". 1849. Ч. 8. С. 31, 32.

9. Зъ оугорскои границѣ. "Новины". 1849. Ч. 3. С. 10.

10. [Костомаров М.]. Пѣсня моя. "Новины". 1849. Ч. 19. С. 79-80. Підпис: *Єремія Галка*.

11. Кто въ насъ до вспоможенія часописмъ наибѣльше вліяеть? "Пчола". 1849. Ч. 7. С. 97.

12. [Лозинькій Й.]. Уваги над правописом руским. "Пчола". 1849. Ч. 17. С. 262-270. Підпис: *І. Лозинькій*.

13. Могильницкій А. Скитъ Манявскій. Епосъ нарѣдный русскій, ѡснованый зъ повѣстей народныхъ устныхъ, и в тріехъ частехъ, или повѣстехъ, стихомъ написанъ. "Пчола". 1849. Ч. 14. С. 209-213; Ч. 15. С. 225-228.

14. Могильницкій А. Оученымъ членамъ Матици Руской! Нового Року 1849. "Новины". 1849. Ч. 6. С. 23, 24; Ч. 7. С. 28; Ч. 9. С. 37, 38; Ч. 10. С. 40-44. Автора зазначено у ч. 9 та ч. 10.

15. На Новый рѣкъ! "Новины". 1849. Ч. 1. С. 1.

16. Наумовичъ И. Милый друже. "Пчола". 1849. Ч. 13. С. 199-203.

17. О новѣмъ обмеженю Руси австрійскои. "Новины". 1849. Ч. 25. С. 101-103.

18. Романюк М. Пчола. Львѣвъ, 1849. Українська преса в Україні та світі XIX-XX ст.: іст.-бібліогр. дослідж. Львів, 2007. Т. 1: 1812-1890 рр. С. 126-128.

19. С..... Х.....скій. Сонеть. "Новины". 1849. Ч. 17. С. 68.

20. Франко І. Іван Гушалевиц // *Idem*. *Зібрання творів*: у 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 7-73.

21. Чи былъ феодализмъ на Руси. "Пчола". 1849. Ч. 18. С. 294.

22. Якъ стоить часопись оу насъ – на Руси. "Новины". 1849. Ч. 24. С. 97-100.

References

1. Halushko M. "Novyny". Lviv, 1849. Ukrainka presa v Ukraini ta sviti XIX-XX st., t. 1: 1812-1890 rr., Lviv, 2007. s. 123-124.

2. [Holovatskyi Ya.]. Ivan Kotliarevskii. "Pchola". 1949. no. 3. s. 37-44. Pidpys: *Ya. H.*

3. [Hushalevych I.]. Do Pcholy. "Pchola". 1849. no. 1. s. 1.

4. Hushalevych I. Istoriia otechestvennaia. "Pchola". 1849. no. 2. s. 29.

5. Hushalevych, Y. Oholoshenie pysma chasovoho "Novyny". Vo Lvovi v Piatok v den St. Daniyla Proroka, 1848.

6. [Didytskyi, B.]. Ei pisnia. "Novyny". 1849. no. 18, s. 76. Pidpys: *Bohdanko*.

7. Diachok z Verkhovny. (Nadislano): "Chestnyi izdateliu Novyn!...". "Novyny". no. 7. s. 25.

8. Yeho Preosviashchenstvu Hrehoriii Yakhymovychovy Yepyskopovy Peremyslskomu, Deputovanomu Sobora ustavodatelnoho, Predsidedatelyu Holovnoho Narodno-Ruskoho Sobraniya i proch. i proch. V narochytyi den tezoymenstva. "Novyny". no. 8. s. 31-32.

9. Z uhorskoj hranytsi. "Novyny". no. 3. s. 10.

10. [Kostomarov M.]. Pisnia moia. "Novyny" 1849. no. 19. s. 79-80. Pidpys: *Iyeremiia Halka*.

11. Kto v nas do vospomozheniia chasopysm naibilshe vliiaet? "Pchola". 1849. no. 7. s. 97.

12. Lozynkii I. Uvahy nad pravopysom ruskym. "Pchola". 1849. no. 17, s. 262-270.

13. Mohylnytskii A. Skyt Maniavskii. Epos naridnyi russkii, isnovanyi z povistei narodnykh ustnykh, i v triiekh chastekh, ili povistekh, stykhom napysan. "Pchola". 1849. no. 14. s. 209-213; no. 15. s. 225-228.

14. Mohylnytskii A. Uchenym chlenam Matytsy Ruskoii! Novoho Roku 1849. "Novyny". no. 6. s. 23-24, no. 7. s. 28, no. 9. s. 37-38, no. 10. s. 40-44. Avtora zanacheno u no. 9 i no. 10.

15. Na Novyi rik! "Novyny". 1849. no. 1. s. 1.

16. Naumovych Y. Mylii druzhe. "Pchola". 1849. no. 13. s. 199-203.

17. O novim obmezheniu Rusy avstriiskoyi. "Novyny". 1849. no. 25, s. 101-103.

18. Romaniuk M. "Pchola". Lviv, 1849. Ukrainka presa v Ukraini ta sviti XIX-XX st. T. 1: 1812-1890 rr., Lviv, 2007. s. 126-128.

19. S..... Kh.....skii. Sonet // "Novyny". 1849. no. 17. s. 68.

20. Franko I. Ivan Hushalevych // *Idem*. *Zibrannia tvoriv*: U 50-ty t. Kyiv: Naukova dumka, 1982. T. 35. s. 7-73.

21. Chy byl feodalysm na Rusy. "Pchola". 1849. no. 18. s. 294.

22. Yak stoyit chasopys u nas – na Rusy. "Novyny". no. 24. s. 97-100.

ФОЛЬКЛОРНИЙ КОНТЕНТ «ЗОРИ ГАЛИЦЬКОЇ»

У статті виокремлено та проаналізовано фольклорний контент першої україномовної газети на теренах Західної України «Зоря Галицка» (Львів, 1848–1857). Корпус фольклорних матеріалів, опублікованих на сторінках часопису, поділений на чотири основні типи за жанрово-тематичною ознакою: 1) вкраплення уривків народних пісень в оригінальних художніх творах; 2) наслідування народнопоетичних зразків, переспіви; 3) публікація записів автентичних фольклорних текстів; 4) матеріали інформаційного характеру. Серед авторів літературних текстів, що належать до першого та другого типу публікацій, – Євген Гребінка, Іван Наумович, Микола Устиянович, Григорій Савчинський, а автори аналітичних, дискусійних та інформаційних матеріалів – Олександр Духнович, Гнат Карпинський, Микола Кобринський, Северин Шехович. Окрему увагу звернено на календарно-обрядовий цикл, трансформацію міфологічних уявлень українців під впливом християнської морально-філософської парадигми у загальнослов'янському контексті. Ці трансформаційні процеси аналізуються, зокрема, на основі публікації «Праздники старословенські» та розвідки про русалок Павела Йозефа Шафарика в перекладі з німецької Івана Здерковського. У статті проведено компаративні паралелі з грецькою міфологією та бойківськими народними баладами. Відгомін тогочасних мовних дискусій, опосередковано пов'язаний із популяризацією народнопоетичної спадщини, проектувався на громадську сферу: не тільки як потреба активнішого впровадження народної мови, тривалий час гнобленої, в публічне життя, а й як необхідність розширення лексично-синтаксичного поля, організації вечорниць для молоді з метою її популяризації. Простежено, як актуалізація фольклору та мовне питання корелювало з питанням формування національної самототожності та жертвовної праці для свого народу, а також меценатства задля розвитку рідної культури.

Ключові слова: Зоря Галицка, фольклорний контент, романтизм, мовні дискусії.

Mariana KOMARYTSIA

<https://orcid.org/0000-0003-2951-1237>

Doctor of Philology, Senior Researcher Associate,
Head of the Department of Ukrainian Periodicals Research
of the Research Institute for Press Studies Vasyl Stefanyk
National Scientific Library of Ukraine in Lviv
komar_mar@ukr.net

FOLKLORE CONTENT OF ZORIA HALYTSKA

The article identifies and analyzes the folklore content of the first Ukrainian-language newspaper in Western Ukraine, *Zorya Halytska* (Lviv, 1848–1857). The corpus of folklore materials published in the periodical falls into four major categories based on genres and themes: 1) inclusion of folk song fragments in original works of art; 2) imitation of folk poetic patterns, transfusion; 3) publication of records of authentic folklore texts; 4) informational materials. The authors of literary texts of the first and second types include Yevhen Hrebinka, Ivan Naumovych, Mykola Ustyianovych, and Hryhorii Savchynskyi; while analytical, discussion and informational materials were authored by figures such as Oleksandr Dukhnovych, Hnat Karpynskyi, Mykola Kobrynskyi, and Severyn Shekhovych. Special attention is given to the calendar ritual cycle, the transformation of Ukrainians' mythological ideas under the influence of the Christian moral and philosophical paradigm in the general Slavic context. These processes are analyzed, *inter alia*, on the basis of the report "Old Slavic Holidays" ("Праздники старословенскіи") and a study on mermaids by Pavel Jozef Šafárik translated from German by Ivan Zderkovskyi. The article draws comparative parallels with Greek mythology and Boyko folk ballads. The language debates of the time, which indirectly contributed to the popularization of folk poetry, had reverberations throughout the public sphere: not only as a need for a more active spread of the long-oppressed vernacular in public life, but also as a need for expansion of the lexical and syntactic field, organizing parties for young people in order to promote it. The article demonstrates how the actualization of folklore and the language issue correlated with the matter of the rise of the national identity and sacrificial work for their people, as well as patronage for the development of Ukrainian culture.

Keywords: Zorya Halytska, folklore content, romanticism, language debates.

Постановка проблеми. Домінування канонів романтизму в європейській культурі сприяло пробудженню національної самосвідомості народів, які входили до складу імперій, однак прагнули державної самостійності. Збирання та видання зразків народнопоетичної творчості було потужним аргументом на користь їх історичної самобутності та унікальності культурних традицій. Політичні наслідки «весни народів» 1848 р. сприяли реалізації цих прагнень, одним із проявів яких стала національна преса. Після кількох невдалих спроб у Львові нарешті змогла вийти друком перша україномовна газета «Зоря Галицка», а опубліковані в ній фольклорні матеріали актуалізували окреслений взаємозв'язок між духовною спадщиною народу та його політичними перспективами.

Аналіз досліджень. «Зоря Галицка» традиційно привертала увагу науковців з огляду на унікальність історичного контексту – рішення про початок її видання було ухвалено на засіданні Головної Руської Ради у травні 1848 р. Публікації часопису аналізувалися у численних історичних, політологічних, мовознавчих, літературознавчих, журналістикознавчих тощо дослідженнях. І. Кревецький у статті «Початки преси на Україні» [17] подав історію видання газети в контексті пресовидавничого процесу ХІХ ст. у Львові та відзначив усі зміни її ідеологічного напрямку, а літературний контент газети охарактеризував Остап

Терлецький у розвідці «Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції» [34]. В академічному 50-томному зібранні творів Івана Франка, «у статтях і розвідках, поезіях і листах “Зоря Галицка” згадується 127 разів» [26]. За твердженням фольклориста Романа Кирчіва, публікації «Зорі Галицкої» засвідчують, що започаткована діячами Руської Трійці «збирацька і дослідницька робота на полі етнографії та фольклористики продовжувалася» [13], а опубліковані в газеті дві казки стали приводом для цікавих біографічних розшуків у розвідці Віри Білоус «Нерозгадана постать. “Ігнатій з Никлович на тлі народознавчого і суспільного життя Галичини (середина ХІХ ст.)» [2]. Однак вперше об'єктом дослідження є різножанрові фольклорні матеріали, оприлюднені на шпальтах газети, що засвідчують історичну тяглість культурних традицій українців Галичини в загальнослов'янському просторі.

Мета статті – виокремити, систематизувати та проаналізувати фольклорний контент «Зорі Галицкої», простежити міфологічні джерела народнопоетичних мотивів та символів і їх еволюцію, провести типологічні паралелі з іншими народнопоетичними та літературними текстами, науково інтерпретувати їх та «вписати» у тогочасний суспільно-політичний контекст.

Виклад основного матеріалу. Кожен національно-визвольний

рух, прямуючи у майбутнє, водночас намагається відчувати міцність свого історичного коріння: у ньому зберігається таємниця національної самобутності, наче закопаний колись опришками у землю скарб, який ми не втрачаємо надії віднайти. Тому переломні хвилі в житті нашого народу були пов'язані з посиленням інтересом до народної творчості, з її глибинним переосмисленням. «Зоря Галицка» (Львів, 1848–1857), перша українська газета в Галичині, намагаючись пробудити до життя приспаний важкими історичними випробуваннями народний дух, приділяла багато уваги дослідженню фольклору. Фольклорні матеріали, опубліковані в «Зорі Галицкій», можна умовно поділити на чотири основні типи: 1) використання уривків народних пісень в оригінальних художніх творах; 2) наслідування народнопоетичних зразків, переспіви; 3) публікація записів автентичних фольклорних текстів; 4) матеріали інформаційного характеру.

Включення уривків народних пісень до оригінальних творів – явище загалом типове у літературі. Композиційна будова драми Івана Наумовича (підп. І. Н. Бужаненько) «Бандурист» нагадує живописне полотно із незакінченими мазками, дивлячись на яке здалека виникає враження цілісної картини. Навмисна обірваність епізодів посилює психологічну напруженість твору, а вкраплення українських народних пісень, зокрема рекрутських, становить важливий сюжетний елемент драми – саме зі спі-

ваної сином Трохимом пісні мати вперше дізнається про можливу біду:

*И вась такожъ не боюся,
тяжки вороженьки,
Пбйду въ жовньери
носити карабинъ тяженькій.
Тутки весь вѣкъ бурлакую,
пбсни борци хлечу,
А тамъ буду ѳсти пити,
тай и пошелечу [23, с. 271].*

Іронічність пісні підкреслює трагізм ситуації, а образ сліпого кобзаря, який у кульмінаційний момент заходить до хати замість місцевого урядника, набуває певної символічності: і як сумний спадок традицій Запорізької Січі, і як живий у піснях дух поневоленого народу. Подібну іронію щодо «заробітків» жовніра знаходимо у бойківській баладі «Коби'сь, мамцю, знала»:

*Так би вам, людойки,
Легойко конати,
Як мені при війську
Гроші шпарувати [14, с. 39].*

У вірші «Братамъ Галичанамъ» традиції козацької доби відгукуються у ритмічному малюнку популярної народної пісні «Ой на горі там женці жнуть» із використанням, як рефрену, слів «не журися» у першій та останній строфах. Слів, що, мабуть, не випадково, майже через півтора століття, теж у переломний історичний момент, дали назву львівському театру-студії:

*Гей кто Русинъ веселися!
Покынь смутокъ,
Отри слезы,-
Не журися!..
[...]
Таковъ гадковъ послѣмса,
И все съ Богомъ зачинаймо.
Нежурѣмса!!! [3, с. 6].*

Цей вірш виступає як своєрідна поетично-психологічна антитеза до Устияновичевої «Думы матери русской» (за підп. Никола зъ Николаіова): мотив глибокого смутку, що пронизує твір («Бодай то русской думочки не знати, Сердца нечути, долю переспати!»), стає своєрідною поетичною ілюстрацією сучасних етнопсихологічних досліджень. Однак саме ідея стражденної любові, що перетворює зовнішній психологічний негатив твору Миколи Устияновича у внутрішній позитив, дозволяє авторові уникнути декларативності, характерної зазвичай для патріотичних творів. Адже пошук розгадки трагічної долі України тривожив не одного подвижника національної культури:

*Невѣсто мила, печальнаа мати,
Ой лиши зъ руска дитинць спѣвати;
Бо руска думка –
сумный крестъ на гробѣ,
А руска мова –
соромъ на подобѣ,
А руске серце –
туга степоваа,
А руска доля –
сирота нѣмаа... [35, с. 42].*

Справді, глибинне розуміння народного характеру, вірувань, традицій і звичаїв – це ті передумови, що у поєднанні з талантом митця творять перлини національного мистецтва. Повість «Страстный четвергъ» М. Устияновича (підп. Соч:ъ) помітно виділялася з-поміж опублікованих у часописі творів прозового жанру. У ній немає узаляженення мистецьких елементів твору від світоглядної чи моральної настанови, персонажі не схематичні, а психологічно мотивовані. Лише у кінці повісті, перед розв'язкою, бачимо елемент дидактизму: Зіньку, знеможену втечею від вогняної помсти лихої й облесної баби Зубані, рятує хлопець, якому вона колись відмовила при сватанні. Тому дівчина уникає зустрічі з ним і від сорому ховається за дерево, але, побачивши кохану в оточенні полум'я, він ризикує життям і рятує її від муки. Зінька божеволіє від пережитого жаху і незабаром помирає. Автор зауважує, що гордість дівчини, що знехтувала любов'ю порядного, чесного і скромного хлопця, а піддалася чарам пристрасності Довбуша, породила багато страждань і гріхів: поневіряння по лісах з опришками без сім'ї та домівки, ганьбу та смерть не тільки власну, а й названого батька, сирітство своєї незаконнонародженої дитини.

Хоча для сучасного читача певні труднощі складає неусталеність тогочасного правопису (так, скажімо, для людини-неспціаліста може стати відкриттям після прочитання кількох розділів повісті, що

смугливий запальний Алексей – це легендарний Олекса Довбуш), усе ж у цій повісті відчувається щось рідне і близьке українській душі. Розмовну мову, власне гуцульську говірку, використано у численних діалогах між самими опришками та розмовах їх з бабою Зубанею, натомість у авторській мові використано тогочасну писемну. Автор зазначає у підзаголовку до твору – «Повѣсть верховиньска, зъ мѣсцевыхъ поговорокъ» – і базує сюжет на фольклорних джерелах – переказах, легендах, піснях. Та коли народні перекази сформували сюжетно-композиційний комплекс, то пісні використано переважно як епіграфи до окремих розділів твору:

*Бѣднажь моя мамуненьку
година, година,
Залѣзла ми до нѣжечки
ужина, ужина!
Ой пѣйду я мамуненьку
до дячка, до дячка,
Най витягне изъ нѣжечки
бодачка, бодачка [36, с. 14].*

Лише одна, не цитована у повісті, популярна народна пісня про Довбуша стає елементом композиції, а саме – епілогу: відтоді, – говорить автор, – ніхто не бачив Довбуша над Опоровою рікою, а кінець його відомий з народної пісні, яка по сьогоднішній день живе в устах українських селян [35, с. 147]. Багатий на вкраплення народних пісень з Наддніпрянщини роман «Чайковский» Євгена Гребінки (за підп. Е. Гр.), який друкувався

упродовж 1853 р. із підзаголовком «Украинская повѣсть». Очевидно, він мав би викликати інтерес галицького читача не тільки з огляду на опис історичних реалій та побуту України часів Гетьманщини, зокрема життя на Запоріжській Січі, а й з огляду на маловідомі народні тексти, хоч і сам твір опублікований російською мовою.

До жанру фольклорного переспіву можна віднести віршовану оповідку Григорія Савчинського «Дѣдъ» [29] (за підп. Зъ Высы; Г. С...кій): це авторський варіант народної казки про бідного старого жебрака і двох жінок. Обом дідусь сказав: «Що почнеш зранку – роби тимеш до вечора». Але одна жінка була нагороджена за милосердя, а друга – покарана за жадібність: вона спершу прогнала жебрака, але, побачивши щедрі дари вбогої доброї жінки, заопікувалася ним за для користі. У фольклорному й літературному варіантах відмінні деякі сюжетні елементи (форма покарання, обставини подій), а також більш гуманну фольклорну кінцівку замінено трагічнішою: покарана жінка вмирає. Можливо, це зроблено з дидактичною метою або ж автор в основу літературного твору поклав інший варіант згаданого казкового сюжету.

Усна народна та писемна літератури розвивались паралельними потоками, що лише зрідка перетинались, а в середині XIX ст. постала тенденція до їх зближення. Для початку цього процесу характерні вкраплення уривків фольклорних

текстів в оригінальні літературні твори, формально-композиційна стилізація. Очевидно, це зумовлено комплексом «ідеальності» фольклорного зразка: письменник наче б намагався досягнути певного еталона. Такий тип творів характерний для багатьох національних літератур середини XIX ст., більшість із яких можна віднести до романтичного типу. Завдяки максимальній наближеності стилю до народних пісень такі поетичні твори часто ставали народними. Вірш «Ой ты Зоро Галицка!» надрукований у часописі в перший рік її видання, став, як згодом зазначалось, народною піснею. Написаний він «поважною невістою» за підп. К....а зь К..... і відзначається (мабуть, завдяки розвиненому чуттю народного вірша) такою природною пластикою, яка не властива деяким творам навіть знаних у той час поетів. Тексти її віршів «Ой ты Зоро Галицка!» та «Прилетѣла зозуленька...», вміщених поруч, зацікавили свого часу М. Драгоманова і він звертався 1882 р. з листом до «невідомого галичанина», якого просив віднайти в часописі їх оригінали і вписати «також примітки редакції про те, шчо то за стихи, чи зложені ким, чи записані од мужиків (сьому ја не вірѹ); коли сами шчо знаєте про авторство сих пісень, то напишіть» [5, с. 19]. У цьому контексті доречно згадати, як І. Франко критикував за неритмічність та немелодійність вірші Івана Гушалевича, який складав їх, на думку критика, «без іскри власного чуття... з склепаного, ша-

блонового фразеологічного матеріалу» [37, с. 38]. У вірші «Ой ты Зоро Галицка!» відоме з народних пісень звернення дівчини до місяця («Ой місяцю-місяченьку, не світи нікому, тільки мому миленькому, як іде додому») набуває соціально-політичного узагальнення, однак із повним збереженням структури первісної фольклорної форми:

*Ой ты Зоро Галицка!
Не світи нікому,
Тільки нашей рускôй справі,
Якъ пôйде до трону. [25]*

У цьому невеличкому (шестирядковому) вірші простежується також переосмислення євангельської алегорії про духовну сліпоту: Господь, зціливши сліповродженого, сказав фарисеям: «На суд у цей світ прийшов я: щоб ті, які не бачать, бачили, а ті, які бачать, – сліпими стали» [30, с. 127]. Ця ідея в авторки знову ж трансформується у національний контекст

*Хоть такъ ясно засвѣтилась,
не всѣ видать люди,
Ой суть таки межи нами,
що мають полуды [25].*

Подібні паралелі знаходимо у «Зорі Галицкій» не тільки між фольклорними й літературними творами. Рядки з вірша Єв.... Пр.... «До люду руского» (більш відомого під назвою «Нуже! Нуже! Встань русине»):

*Где есть теперь така сила,
щобъ Русина повалила? [9, с. 58]*

мимоволі асоціюються із Франковим:

«І де в світі тая сила, щоб в бігу її спинила» [38, с. 24].

Можна віднайти у «Зорі Галицкій» також «зворотну» форму використання фольклорного джерела: доповнення тексту народної пісні. У замітці яворівського дописувача йдеться про те, що місцеві селяни дізнались із «Вѣстника для русинів Австрійської держави», що українці у Відні організують вечорниці (на гадку редакції, це питоміша для українських селян форма, аніж розваги у корчмі). Автор замітки, зауваживши на початку, що на вечорницях у Яворові молодий учитель і регент міської церкви навчив селян пісень «До люду руского» і «*А щасный руску матерь маю*», зосередив увагу на тексті додатку до відомої жартівливої пісні про комара. «И такъ съдачи въ нашего честного Ивана, выдобули сьмо одну пѣсоньку вже давно отъ людей спѣваемую, но въ году 1846 отъ преставльшого оучителя бывшого въ Нагуевичахъ докладнѣйше выроблену, переспѣвавши ю потѣмъ ... мы вѣчнаа память сотворили покойному рабу, котрый комареви, що зъ дуба впаль, остатну волю дописаль, якъ слѣдує» (із повного тексту «комаревого заповіту» варто зачитувати строфу, найближчу за стилем до фольклорних зразків):

*Поховайте мене въ лѣсъ
Тамъ при зеленѣмъ орѣсъ.
Та насьйте на мя зѣля,*

*Якъ прійде свята недѣля,
Будуть люде зѣля рвати,
Комаронька споминати
[10, с. 103–104].*

Народні вечорниці відроджувались не лише як традиційна форма проведення дозвілля: у час запальної і гострої полеміки довкола мовного питання вони стали об'єктом дискусії між Северином Шеховичем, автором статті «Вечерници народни», та автором статті-відповіді «Уваги надъ статію о вечерницяхъ народныхъ» (підп.: Н. К.). С. Шехович запропонував організувати у львівському Народному домі літературні вечорниці – своєрідне літературне товариство. Народна мова, на його думку, тривалий час існувала в обмеженій сфері, на рівні побуту й народнопоетичної творчості, тому для введення її до загальнонародного вжитку потрібні якісь додаткові заходи – як з метою лексичної та синтаксичної обробки, так і з метою популяризації. Літературно-музичні вечорниці сприяли б підняттю престижу української мови, розширили коло користувачів. На вечорницях передбачалося співати народні та літературні пісні, виставляти уривки опер, виконувати музичні композиції та відроджувати на новому рівні народні танці. А обдаровані молоді митці отримали б змогу читати свої твори, а потім друкувати їх у щотижневому збірнику побіч цікавих історичних і природознавчих відомостей, господарських порад,

світських новин. Сільська молодь, передплачуючи такий часопис, урізноманітнила б своє недільне дозвілля і підняла освітній рівень [40].

Власне причиною полеміки стала не ідея проведення вечорниць (на-впаки, вона була схвалена), а міркування про причини непопулярності української мови як так званої «кімнатної». Автор «Увагъ над статтею...» протиставляє емоційне суспільне тло 1848 та 1851 років і запитує зі здивуванням: «Вернѣмъ сѧ три роки въ задѣ, въ начало народнои жизни, яка не представляе сѧ намъ рѣжница?? яка сила, яка одвага, яка ревнѣсть въ тоє время! а яка оунилѣсть, яке малодушиє, яке равнодушиє теперь! щожъ то здѣлало, же языкъ нашъ такъ три роки въ вмгновенію сталъ сѧ всеобщіемъ, що звукъ рѣднои мови, такъ долго приглушенный загомѣлъ вмгновенію тойже хвилі ѳдѣ одного конца до другого, же нимъ еще загадаю о ей публичности, вже була публичною? – а що тому за причина, ... же нынѣ по тро-хъ лѣтахъ никто неревнуе въ данію примѣра, же нынѣ по тро-хъ лѣтахъ промыслаемъ надѣ средствами впровадження ю въ жизнь публичну!» [22, с. 826]. Такі думки спонукають замислитися і сучасного читача щодо небезпеки поступової заміни рішучості й ентузіазму на політичну пасивність. Така закономірність певною мірою природна, подібно, як на зміни в суспільстві відгукується поезія, а тоді аж проза: велика форма передбачає певний час для

осмислення ситуації, – так і душа суспільства після поезії духовних потрясінь мусить прийти до прози буднів і зводити будівлю на закладеному у переломний час фундаменті. Хоча і тут є певна діалектичність, подібна до тієї, про яку говорив Христос: хай світла будуть засвічені, а пояс підперезаний. Патріарх Йосиф Сліпий у статті про Маркіяна Шашкевича наголошував, що початок епохальних подій зазвичай непомітний, закритий серпанком таємничості й лиш стає очевидним для загалу, коли проявляється назовні і видніє «у своїх далекосяжних наслідках» [32, с. 198]. Він порівнює «найбільшу дію людства» – втілення Божого Сина та його воскресіння – із переломними хвилинами у житті одиниць і народів: бо так само невидимо «снувались думи» в душі молодого студента Маркіяна Шашкевича, що згодом переросли в потужний рух національного відродження. Тому ці слова формулюють універсальність погляду на світ і зміни у ньому.

Твердження С. Шеховича, що народна мова стала кострубатою і необробленою від того, що існувала тривалий час лише під стріхою сільської хати, неточне, натомість варто було б відзначити обмеженість функціональних стилів – невиробленість наукової й адміністративної лексики, браку слів на означення абстрактних понять, адже відома мелодійність українських народних пісень, а це невід'ємно пов'язано із мелодійністю мови. Зауважимо, що у замітці «О пѣсняхъ народ-

ныхъ» [24], опублікованій у часописі 1852 р., зазначено, що наші пісні можуть зайняти одне з перших місць поміж піснями інших народів. Тому опонент Шеховича схильний вважати «кострубатою й необробленою» не тогочасну народну, а писемну мову, яка орієнтувалася на староукраїнські лексичні й граматичні форми – часто незрозумілі простим людям у ХІХ ст. Виникала водночас ситуація своєрідної «двомовності» (писемної та усної): коли ми кажемо «вôдѣхавъ», а пишемо «отѣхалъ» (а таке різночитання не має нічого спільного із етимологічним правописом деяких народів), тож читаний варіант вже не тотожний первісному усному. Відриваючи таким чином писане слово від народного, знеохочуємо простих людей до освіти, мова стає для них непрактичною і чужою, бо природа переступів не любить. Не менш цінною є й думка, що українську мову треба формувати на підставах цілого українського народу, а не його частини, тобто Галичини.

Проблема «суспільної реабілітації» народної мови була тісно пов'язана з питанням ставлення громадськості до фольклору. Автор передмови до публікації української народної казки «Коржбурій поплюхъ» здивований байдужістю людей до цього типу творів, адже саме в них «дух дідів наших так красно розцвів ся» [12, с. 58]. Українські казки потребують уваги й детального вивчення: тут збережені сліди давньої слов'янської віри, а не одна народнопоетична оповідка своєю

внутрішньою красою могла б позмагатися із найкращими творами тогочасної світової літератури. Але, на жаль, багато хто вважає казки пустими небилицями, придуманими для того, щоб лякати дітей. Автором цієї публікації, за твердженням фольклористки Віри Білоус, був Гнат Карпинський, на той час – студент Львівського університету (йому належить також передмова до казки «Кроль Матіяшъ»), що навчався у Самбірській гімназії разом із Федором Заревичем і обстоював народну мову супроти язичія. Не випадково «статті Г. Карпинського є одними з небагатьох у західноукраїнській періодиці, де окремо акцентовано на потребі збору саме казкового фольклору (із середини 50-х рр. з'явилися ще аналогічні зауваги О. Духновича і редакції до перекладів сербських і хорватських казок, звернення письменниці К. Попель)» [2, с. 34]. Ідея цінності народної творчості як втілення національного духу – філософії, моралі, етики – на противагу до трактування фольклору як «культури простих і неосвічених» висловлена також у передмові до публікації сербської казки «Бесѣда звѣривъ» із нової збірки сербського фольклору, укладеної Вілгеміною Караджич – донькою відомого вченого. Оповіді з подібним сюжетом знаходимо і в українському фольклорі. Олександр Духнович (підп.: А. Д.) у згаданій передмові намагається узагальнити проблеми, пов'язані з діяльністю Вука Караджича – мужа «незломного наміру», який усе питоме для

народу зібрав і зі «святою боязню» передав сучасникам і нащадкам [6]. Його наукова й громадська діяльність, як відомо, була вороже сприйнята офіційними урядовими колами Сербії, подібна доля спіткала національно-культурних провідників інших слов'янських народів на підтвердження відомих слів про те, що жоден пророк не має шани у своїй батьківщині. На сторінках «Зорі Галицкої» у 1856 р. побачила світ також хорватська народна казка «Добро тому, кому Богъ кумомъ» [15], опублікована Миколою Кобринським без передмови. У її сюжеті переплетені християнські (апокрифічні) та міфологічні мотиви і йдеться про те, як Господь та св. Петро не мали де заночувати, бо до королівського замку та багатих домівок їх не пустили, тож вони зупинилися в хатині бідного ремісника, жінка якого саме народила хлопчика. Христос став хресним батьком немовлятка і пообіцяв йому в майбутньому королівську корону. Очевидно, в основі казки лежить давніший переказ, у якому під впливом християнської традиції модифіковано сюжетні елементи: хлопець проходить важкі випробування, неодноразово перебуває на межі життя і смерті, однак дивом залишається живим і перемагає.

Інтерес письменників і науковців до фольклору як природне прагнення людини до пізнання своїх витоків у всі епохи був тісно пов'язаний із піднесенням національної ідеї в суспільно-політичному житті, а в ХІХ ст. – як із «весною наро-

дів» 1848 р., так і пануванням канонів романтизму в європейській літературі. Для мистецьких творів цієї доби характерний інтерес до фольклору не лише з метою пошуку в ньому сильних особистостей і драматичних сюжетів. «У країнах Центральної і Південно-Східної Європи домінантою романтизму став національно-визвольний рух, взаємовідносини особистості з національним колективом, мотив “національної туги”, “космічного песимізму”» [19, с. 602].

В Україні романтизм не тільки був фактором пробудження національної самосвідомості, а й потужним аргументом на користь історичної самобутності народу, його культурних традицій, мови та літератури. З одного боку, народнопоетична творчість збиралася, видавалася та зберігалася для нащадків, а з іншого – вона перебувала на своєрідному постаменті непорушності як ідеал, і лише згодом виникли нові форми її художнього та наукового переосмислення. Автор згаданої передмови до казки «Коржбурій попелюхъ» наголошує, що не змінив у казці жодного слова, бо те, що віки пощадили, його рука не посміла зруйнувати. Литовський дослідник Вітаутас Кубілюс зазначав вого часу, що скільки б людство не відрікалося від фольклору – а він знову «стукає в двері літератури» [18, с. 21] і виділяв такі етапи освоєння народнопоетичної творчості писемною літературою: «Чим молодша національна література, тим ближче вона до своїх природних джерел – до фоль-

клору. У міру дозрівання вона все більше віддаляється від фольклору неоднаковими темпами, які залежать від рівня соціально-культурного розвитку. Але всюди у цьому процесі наближення-віддалення можна намітити, нам здається, три основні етапи» [18, с. 23]. Перший етап – це стилізація, характерна для молодшої національної літератури, другий – психологічна інтерпретація фольклорних мотивів, третій – це крок у народну міфологію, яка є не тільки давньою формою мистецтва слова, а й втіленням первісного досвіду, взаємовідносин давньої людини із суспільством, природою, добром і злом, життям і смертю.

Міф як своєрідний ретранслятор ритуалу втрачав з часом первісне культове значення, трансформуючись у процесі розвитку фольклору. Про один із уламків давнього світосприймання йдеться у статті «Пѣснь народна». Вона містить уривок обрядової пісні, записаної на Жовківщині, яку виконували дівчата на стародавньому обряді гагілок – беруться за руки і ходять довкола двох інших, співаючи:

Хор: Ой дивѣ, дивѣ! дивадо!

Ой повѣдайно Кѣзля.

Кѣзля: Ой дивѣ, дивѣ! дивадо!

щожь вамъ маемъ повѣдати?

Хор: Ой дивѣ, дивѣ! дивадо!

Ой якъ то паны скачуть?

Кѣзля: Ой дивѣ, дивѣ! дивадо!

Ой такъ то паны скачуть [27].

При цьому так зване Кізьля пародіює названу особу. Потім співа-

ють про пань, попів, вїтїв, нїмцїв і т. д., наслідуючи їх характерні рухи. Автор статті припускає, що ця пісня може бути грецького походження (адже давні слов'яни підтримували тісні відносини із греками): вона не римована, а такі елементи, як хор, пародіювання й іменування наслідувачів словом «Кізьля», підтверджують, на думку автора, цю версію. Справді, мистецька, особливо музична, традиція у Греції була тісно пов'язана із Паном – покровителем отар і мистецтва. Його аналогом у слов'ян був Велес, тож може саме тому головний персонаж у цитованій пісні – Кізьля. Ще багато народних пісень сьогодні ховаються під стріхами хат наших, невідомі вченому світові, відкриття яких дало б змогу пізнати не одну сторону нашого народного життя, – резюмує автор статті.

Питання міфологічної спадщини українців та інших слов'янських народів порушувалося на сторінках «Зорі Галицької» у ряді публікацій як наукового, так і інформаційного характеру. Особливий інтерес у сучасного дослідника викликають дві статті про так званого Збручанського ідола: факт його знайдення та вивезення польськими археологами до Кракова не залишився поза увагою тогочасної української інтелігенції Галичини. У «Зорі Галицькій» було опубліковано дві статті з цього приводу: «О древномъ словянскомъ кумирѣ Свѣтовидѣ» за підп. М. М. (ймовірно Михайло Малиновський) та «Вѣсточка» Івана Здерковського.

Перша публікація має науково-популярний, друга – інформаційний характер. На початку першої статті подано загальні відомості про походження назви «слов'яни», виникнення і розвиток їх писемності, давні свята, головних богів і духів, бо історія слов'ян, на думку автора, маловідома, представлена «скупой лукаво» чужоземними дослідниками. Власне розгляду цих питань і присвячена стаття: дописувач орієнтувався на пересічного читача і вважав за необхідне пояснити унікальність знахідки для української культури та її історію: «Славяны, принимаючи крещеніе, оуничтожали своихъ кумировъ, именно ввергали ихъ въ рѣку. Такъ пишетъ Несторъ, що Кієвланы бросили Перуна въ Днѣпръ, а Новгородцы въ Волху, жители же нашихъ сторонъ надъ Збручемъ бросили Свѣтовида въ помануну рѣку, зъ которой теперъ вода вымулила» [21, с. 388]. Справді, із прийняттям християнства почалася боротьба між старим та новим світоглядом, проти вшанування «дерева й металу», проти культових ритуальних жертвоприношень, особливо людських.

Згадки про давні язичницькі жертвоприношення опосередковано збереглися у фольклорі – казках, обрядових (переважно весільних) і баладних піснях. «В процесі розвитку людства, із зникненням кривавих обрядів забувається первісне значення сюжетних елементів. Внаслідок переосмислення вони сприймаються не як відбитки ритуальної дійсності, а як життєві

трагічні випадки» [4, с. 42], – зазначає фольклорист Марина Гримич. Так, скажімо, народні пісні про порятунок козаком коханої дівчини (майже у всіх варіантах цього сюжету дівчина гине) можуть бути поетичною трансформацією стресу, пережитого під час ритуалу. Існує низка пісенних сюжетів, де мати просить врятувати дочку, що потопає, дівчина – милого. Закон ритуалу домінував над людськими почуттями, накладаючи на них табу, тому в міфі – своєрідному ретрансляторі ритуалу – не міг бути відбитий емоційно-моральний аспект жертвоприношення. Навпаки, високо цінувалася самопожертва. Підтвердження цієї думки знаходимо в опублікованій в «Зорі Галицької» статті «Смерть жертвоносна невольниць рускої: За поганськихъ временъ». Арабський купець Ібн-Фадлан залишив опис обряду поховання багатого слов'янського вельможі, разом з яким поховали, вбивши за добровільною згодою, одну з його невольниць. Редакція не подала імені упорядника публікації, лише зазначила у передмові, що докладний опис цього давнього сумного і жорстокого обряду має на меті виразити читачеві більше благодать християнства, яке знищило ланцюги невігластва і жорстокості [33].

У контексті розмови про знайдення Збручанського Світовида І. Здерковський у згаданій замітці «Въсточка» справедливо дорікає краківським ученим не тільки за таємне вивезення цієї знахідки, а й за

поверхове трактування зображень на ній. Бо коли М. Малиновський обмежується зауваженням: «Намъ жаль, що коли его черезъ Львѡвъ до Кракова таскали, навѣтъ намъ на него не дали подивитись» [21, с. 388], то І. Здерковський вводить цей факт у контекст тогочасних українсько-польських взаємин. Дійсно дивно, чому товариство вчених з Кракова такий важливий факт як знайдення чотирилицього ідола перед вивезенням замовчувало, коли навіть іноземні часописи про нього писали, а після перевезення до Кракова відразу заговорили про його величезну історичну вартість. Очевидно, вчені боялись, що Русь, оперта на щит першоісторичного права, може заборонити вивіз Світовида. Принагідно згадано факти присвоєння польськими поетами плодів нашої народної словесності, власне практику перекладу польською мовою українських народних пісень і включення їх до фольклорних видань як польських (на такі випадки звернув увагу письменник і вчений Я. П. Коубек, рецензуючи збірник Ігнатія [Жеготи] Паулі). Аналогічні факти наводить Є... Л... у замітці «Зъ Галича» [8]: польські поети збирають красу руську, її творіння – пісні, казки, приказки і, перекладаючи, публікують як польські, щоб у такий спосіб «все непольське» викоринити. Тож не меншу вартість, аніж сам ідол, становлять усні перекази, і саме вони є ключем до тлумачення зображень на Світовиді, на думку І. Здерковського. Подільська міс-

цевість, де знайдено Світовида, – місце народження та дитинства вченого, тож від місцевих селян він зібрав значно багатші відомості про подільський Олімп, аніж краківські дослідники: розповідь про медоборського кумира треба було шукати в селянській хаті, а не у двірських зайд і лакеїв [11].

Справді, у селянських хатах збереглися легенди, казки та пісні не тільки про Світовида, а й про інших міфологічних істот. Розвідка Павела Йозефа Шафарика «О русалкахъ» (з німецького часопису «Ost und West» 1832 р.), опублікована в «Зорі Галицкій» у перекладі священника з Коломиї Івана Здерковського, базується переважно на українських та білоруських фольклорних джерелах. Тут знаходимо цінні описи уявного вигляду русалок, їх звичок, способів вберегтися від них, а також самого обряду русалій, зокрема способів ворожіння. Автор проводить цікаві паралелі з аналогічними міфічними істотами інших народів: античними німфами, німецькими ніксами, англійськими ляклядами, французькими ондінами, зазначаючи водночас, що згадки про русалок на теренах України сягають XII ст. Шафарик виводить слова «русалка» і «русалії» зі старослов'янського кореня руса (ріка), який зберігся, на його думку, лише в українців та росіян, хоча існує версія, що це слово запозичене з грецької мови [39]. У сучасних дослідженнях опис давніх вірувань корелює зі спробами з'ясувати інтелектуальні та духовно-емоційні взаємини людей та міфічних

істот: «Осмилення образу русалки в українському календарно-обрядовому фольклорі спонукало нас до висновку про те, що він: полісемантичний та поліфункціональний; є лімінальним знаком між космосом та хаосом, між культурою і природою, між соціальним і біологічним у самій людині; є регулятором моральної поведінки людини; є образом дівчини-жертви, яка проходить обряд ініціації. [31, с. 149].

Велика стаття у «Зорі Галицкій» про українську міфологію «Праздники старословенські» є однією із небагатьох спроб охопити весь календарний цикл давніх свят, зокрема у їх зв'язку із пізнішими, християнськими. Заслугує на увагу універсальне визначення поняття «свята»: «Свято или праздник то для человека день, въ которомъ онъ, сознавая свое достоинство, съ божествомъ его соединяющее, изъявляетъ чувство тое торжественно словомъ й дѣломъ» [28, с. 2]. Через паралель між поганськими і християнськими святами, виділено в них спільне та відмінне. Подібно як неосвічена людина святкує у дивній для освіченої формі, так і навпаки – для християнина язичницькі форми святкування можуть видатись дивними і незрозумілими. Однак, розмежовуючи їх, можна знайти спільні моменти (прагнення духовного єднання з вищим світом, молитви, святкові співи і жертвоприношення, звільнення від щоденної роботи). Йдеться і про історичну зміну форм святкування: у слов'ян-язичників колективні

розваги з танцями і співами були основною частиною свята, а після введення християнства вони, на думку автора статті, зникли зовсім або ж перетворились у домашні. Із цим твердженням важко погодитись, адже багато зимових і весняних свят (Різдво, Великдень, Різдво Івана Предтечі), набувши нового духовного змісту, зберегли давнє естетичне начало, значно уморальнивши форму забав.

Слово «коляда», зазначено у статті «Праздники старословенські», не латинського, а власне слов'янського походження: «Многи производили несправедливо слово тое отъ латинского: Kalendae, первого дня въ мѣсяцѣ... Намъ теперь тяжело рѣшати, что именно разумити подъ словомъ коляда, то лишь знаемъ достоверно, что слово сіе есть старинное й чисто словенское, а доказательствомъ того найочевиднѣйшемъ сама по-всюдашня извѣстность того свѣча у Словенъ отъ вѣковъ найдавнѣйшихъ» [28, с. 2]. Серед наведених автором версій тлумачення цього слова – від слів «колесо» або ж коло сонця (рік), святкового танцю «коло» та ін. Очевидно, що дослідник керувався не так мовознавчими, як політичними чинниками: у період національного самоутвердження українців та інших слов'янських народів у межах Австро-Угорщини важливо було довести історичну окремішність мови, літератури й культурних традицій українців. Адже «Етимологічний словник української мови», навпаки, відкидає всі версії слов'янського

походження слова і вважає його давнім запозиченням із латинської мови, спорідненим зі словами «календар», «колокіл» [7]. Автор статті у «Зорі Галицкій» пов'язує новорічні свята із культом Світовиди (Світовита), тобто переможного сонця. Світовид – це син прабога і прабогині, Пра-діда й Золотої баби. Міфічним антиподом Золотої баби була так звана Інджі-баба – символ зими і смерті. У народних казках Карпатського регіону Інджі- (Інджі) баба – традиційний негативний персонаж, аналог Баби-яги. Ймовірно, це паралельні форми, які утворилися зі спільного джерела. У казках донька залізноголової або ж залізнозубої Інджі-баби виявляється саме тією найчарівнішою у світі дівчиною, у пошуках якої мандрує юнак, а знайшовши, закохується і з допомогою дівчини перемагає її злу матір. На думку автора розвідки, Інджі-баба, зима, вважалася матір'ю весни. Тому згаданий цикл народних казок міг мати міфологічне походження і бути колись розповіддю про лицаря, що визволив весну.

Дослідник будує свої міфологічні студії за календарним принципом, а не «пантеонним»: це дає можливість простежити, як мистецькі елементи давніх язичницьких свят впліталися у нові, християнські. Язичницькі традиції колядувати й обмінюватися дарами, бити вербовою гілкою, пекти баби (паски), святити воду збереглися у християнстві, набувши нового внутрішнього змісту. Проблема дослідження взаємозв'язку язичницьких і

християнських елементів заторкнута не лише у цій студії. Микола Кобринський у хронікальній замітці «Львѡвъ» рубрики «Внутренняя извѣстія» (за підп. Никола Гуцул) розглядав питання міфологічної спадщини українського народу не лише під кутом зору давньої пам'ятки, а вбачав у міфі зародок історії людства, перше недосконале відображення людського духа, фарби, якими народ накреслив своє внутрішнє і зовнішнє життя. Тому, на думку автора, треба було б русинам із поодиноких вірувань скласти «баснословіє» наших батьків. Чимало пізніших дослідників намагалися здійснити це завдання, однак міфологічна спадщина українського народу не збереглася цілісно як римська чи грецька (у самій «Зорі Галицкій» писалося, що не знайшлося у нас свого Гомера, який би з давніх язичницьких оповідей склав українську Іліаду та Одиссею). Складність полягає у необхідності декодування багатьох текстів, іноді – своєрідному сепаруванні їх із фольклорних джерел із врахуванням пізніших нашарувань, зокрема породжених християнською традицією. Народний дух намагався знайти гармонію між давньою естетичною традицією та новою філософією: «Изъ горъ коломыйскихъ Вѣра Христова широко й глубоко лучи свои божественни розсѣла, вънутри народа русского вселила ся; а прецінь вѣрованья поганскія гейбы погасающа грань съ подъ пепела прошибають нѣкогда грудь его» [16, с. 410].

Давні міфологічні уявлення, що живуть в українському фольклорі, засвідчують спадкоємність мистецьких традицій нашого народу, образності мислення та естетичних уподобань. Водночас деякі фольклорні традиції у середині XIX ст. почали оживати у нових суспільних формах. Так, у замітці постійної рубрики «Край родимый» знаходимо розповідь про світську «прем'єру» коломийки – давнього гуцульського народного танцю. На першому руському балу, що відбувся 1849 р., вперше було виконано цей танець, що є наче б міні-портретом стосунків хлопця та вибраної ним дівчини, а не простою послідовністю танцювальних рухів. «И не диво, бо мало котрый зъ товаришескихъ танцевъ съ такою правдою й нѣжностею представляе образъ любви, як коломыйка» [1], – зазначає автор замітки. Коломийка, яка тривалий час вважалася протонародним танцем, була оброблена п. Антонієм Шеном, найкращим учителем танців «нашої столиці» (очевидно, Львова): доробивши до неї деякі фігури, він зробив коломийку товариським (тобто бальним) танцем, що за технічним і естетичним рівнем не поступається іншим. Автор зауважив також, що така звістка «не буде не пожаданою» для молоді напередодні свят.

Молодь пізнавала багату фольклорну спадщину рідного народу не тільки через світські розваги. Студенти, молоді священники записували пісні, казки та легенди у рідних околицях. Редакція нео-

дноразово містила заклики збирати «у своєму закутку» квіти з ниви народної творчості та надсилати їх для видання фольклорних записів та укладання словника руської народної мови. Зокрема, у згаданій замітці «О пѣсняхъ народныхъ» йшлося про підготовку до видання збірника українських народних пісень, подібного до тих, що їх видали інші слов'янські народи: «Подаючи сіє извѣстію, задержуем собѣ о томъ предметѣ позднѣе больше поговорити – тепер просимъ нашихъ родимцевъ о надсиланіє пѣсней народовъ, по коегождо возможности до заведеніа Ставропигіаньского или до Редакціи Зори Галицкой». Адже, за словами Миколи Кобринського, в Галичині немає меценатів, які б опікувались нашою наукою, тому основа розвитку нашої національної культури – у священниках і юній, міцній духом, молоді.

Висновки: «Зоря Галицка», поставши на зламі різних історичних епох, висвітлювала не тільки культурно-мистецькі, а й історичні витоки нашого народу, багато статей на сторінках часопису було присвячено питанням історичного минулого України, пошуку причин державного занепаду країни. Подібно як руські князі йшли з чужим військом воювати проти рідного брата, так деякі політичні діячі йшли пізніше з чужою мовою та культурою воювати проти рідної. Тож не втрачають актуальності слова зі статті «О змѣнѣ народности»,

опублікованої у часописі 1849 р.,: справжня честь – не встидатися своєї нації, а «явно й великодушно» до неї признаватися, бо невелика річ признаватися до чужої слави, але чесно є до слави свого народу причинитися [20, с. 481]. Таким чином, тематичний діапазон фольклорного контенту газети виходить далеко поза межі культурології, охоплюючи історичну та політичну сфери, тісно пов'язаний із загальнослов'янським процесом національного відродження і не втрачає актуальності для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Б. Л. Край родимый. "Зоря Галицка". 1851. Ч. 100. С. 845.
2. Білоус В. Нерозгадана постать. «Ігнатій з Никлович» на тлі народознавчого і суспільного життя Галичини (середина ХІХ ст.). *Міфологія і фольклор*. 2015. № 3/4. С. 34.
3. Братамъ Галичанамъ. "Зоря Галицка". 1848. Ч. 1. С. 6.
4. Гримич М. В. Слідами архаїчного ритуалу в пісенних сюжетах про перевтілення утоплениць. "Народна творчість та етнографія". 1990. № 5. С. 40-44.
5. Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886, видав Іван Франко. Львів, 1906. 264 с.
6. [Духнович О.] Бєсьда звєривъ. "Зоря Галицка". 1855. Ч. 3. С. 34-36. Підпис: А. Д.
7. *Етимологічний словник української мови*. Київ, 1985. Т. 2. С. 526-527.
8. Є... Л... Зъ Галича. "Зоря Галицка". 1852. Ч. 19. С. 154.
9. Єв.... Пр.... До люду руского. "Зоря Галицка". 1848. Ч. 9. С. 58.
10. Зъ Яворова. "Зоря Галицка". 1851. Ч. 12. С. 102-104.
11. Здерковскій І. Кр. Вѣсточка. "Зоря Галицка". 1852. Ч. 19. С. 153-155. Підпис: *Иванъ Кр. Здерковс...*
12. [Карпинський Г.]. Коржбурій попелюхъ. Казка народна. *Зоря Галицкая*. 1956. Ч. 8. С. 58-59; Ч. 9 С. 67-69.
13. Кирчів Р. Роль «Просвіти» у розвитку українського народознавства. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. Вип. 19. С. 189-195.
14. Коби'сь, мамцю, знала. *Ой зацвіла черемшина. Народні пісні з голосу Ганни Ільницької / Запис текстів, упорядкув., вступ. стаття М. Ільницького; запис і характеристика мелодій І. Майчика*. Київ: Музична Україна, 1981. 62 с.
15. [Кобринський М.] Добро тому, кому Богъ кумомъ. Народна повість изъ хорватского. "Зоря Галицка". 1856. Ч. 11. С. 83-84; Ч. 12. С. 92-94; Ч. 13. С. 98-101; Ч. 14. С. 106-109; Ч. 15. С. 114-116; Ч. 16. С. 121-123. Підпис: *Никола Гуцуль*.
16. [Кобринский М.] Львѡвъ. "Зоря Галицка". 1852. Ч. 39. С. 409-411. Підпис: *Никола Гуцуль*.
17. Кревецький І. Початки преси на Україні. 1776–1850. *Записки Наукового товариства імени Шевченка. Праці історично-філософської секції*. Львів: Накладом Товариства, 1926. Т. CXLIV-CXLV. С. 185-208.
18. Кубиліус В. Формирование национальной литературы – подражание или художественная трансформация? *Вопросы литературы*. 1976. № 8. С. 21-56.
19. *Літературознавчий словник-довідник*. Київ: Академія, 2007. 752 с.
20. [Лозинський Й.] О змѣнѣ народности. Переложилъ съ нѣмецкого Юсифъ Лѣвицкій. "Зоря Галицка". 1849. Ч. 79. 469-472; Ч. 81. С. 482-484.
21. [Малиновський М.] О древномъ словянскомъ кумирѣ свѣтовидѣ. "Зоря Галицка". 1951. Ч. 46. С. 378-380; Ч. 47. С. 387-388. Підпис: *М. М.*
22. Н. К. Уваги надъ статію о вечерничахъ народныхъ. "Зоря Галицка". 1851. Ч. 95. С. 802-804; Ч. 96. С. 812; Ч. 97. С. 819-820; Ч. 98. С. 826-828.
23. [Наумович І.] Бандурист. "Зоря Галицка". 1850. Ч. 45. С. 270-271; Ч. 39. С. 234-236; 49. С. 296. Підпис: *І. Н. Бужаненько*.

24. О пѣсняхъ народныхъ. "Зоря Галицка". 1852. Ч. 20 С. 161-162.
25. П....а зъ К..... Ой ты Зоро Галицка! "Зоря Галицка". 1848. Ч. 8. С. 34.
26. Передирій В. А. До історії дослідження газети "Зоря Галицка". Огляд бібліографії (1848–1857 рр.). *Українська періодика: історія і сучасність*. Львів, 1999. С. 212-222.
27. Пѣснь народна. Зъ Жолкѣвского. "Зоря Галицка". 1952. Ч. 16. С. 126-127.
28. Праздники старословенскіи. "Зоря Галицка". 1854. Ч. 1. С. 2-5; Ч. 15. С. 170-177; Ч. 16. С. 194-195; Ч. 17. С. 206-207.
29. [Савчинський Г.] Дѣдъ. "Зоря Галицка". 1848. Ч. 20. С. 83-84; Ч. 22. С. 92. Підпис: Зъ *Высны; Г. С...кій*
30. *Святе Письмо Старого та Нового Завіту*. Новий Завіт. Євангелія Г.Н.І.Христа від Йоана. 9. 40. Рим, 1991. 1070+324 с.
31. Сивачук Н. Образ русалки в контексті фольклорної семіосфери українців. *Філологічний часопис*. Умань, 2016. Вип. 1. С. 142-150.
32. Сліпий Й., митр. «Твердне криця душ наших». Маркіянові думи. *Золочівщина: її минуле і сучасне*, упоряд. В. Болюбаш. Нью-Йорк; Торонто; Канберра, 1982. С. 198-205.
33. Смерть жертвоносна невольниць рускої: За поганськихъ временъ. "Зоря Галицка". 1857. Ч. 4. С. 25-27.
34. Терлецький О. *Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції*. Львів: Видане редакції Літературно-Наукового Вістника, 1903. 175 с.
35. Устиянович М. Думи матери руской. "Зоря Галицка". 1848. Ч. 10. С. 42-43. Підпис: *Соч:ъ*
36. [Устиянович М.] Страстный четвергъ: Повѣсть верховиньска, зъ мѣстцевыхъ поговорокъ. "Зоря Галицка". 1852. Ч. 1. С. 3-8; 1852. Ч. 2. С. 14-16; Ч. 3. С. 22-24; Ч. 4. С. 29-32; Ч. 5. С. 38-40; Ч. 6. С. 44-49; Ч. 7. С. 54-56; Ч. 8. С. 61-63; Ч. 10. С. 77-80; Ч. 12. С. 97-100; Ч. 13. С. 107-108; Ч. 14. С. 114-116; Ч. 15. С. 122-124; Ч. 16. С. 129-132; Ч. 17. С. 138-140; Ч. 18. С. 146-147. Підпис: *Соч:ъ*.
37. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 1. 502 с.
38. Франко І. Зібрання творів: у 50-ти т. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 35. 511 с.
39. Шафарик П. Й. О русалкахъ. Перевѣдъ Ивана Кр. Здерковского. "Зоря Галицка". 1851. Ч. 99. С. 833-836; Ч. 100. С. 845-848.
40. Шехович С. Вечерници народни. "Зоря Галицка". 1851. Ч. 51. С. 419-420; Ч. 52. С. 427-428.

References

1. B. L. Krai rodymyi. "Zoria Halytska". 1851. no. 100. s. 845.
2. Bilous V. Nerozhadana postat'. «Ihnatiy z Nyklovych» na tli narodoznavchoho i suspilnoho zhyttia Halychyny (seredyna XIX st.). "Mifolohiia i folklor". 2015. no. 3/4. s. 34.
3. Bratiam Halychanam. "Zoria Halytska". 1851. no. 1. s. 6.
4. Hrymych M. Slidamy arkhainchoho rytualu v pisennykh siuzhetakh pro perevtillennia utoplenyts. "Narodna tvorichist ta etnohrafii" 1990. no. 5. s. 42.
5. Drahomanov M. Lysty do Iv. Franka i ynshykh. 1881–1886 / Vydav Ivan Franko. Lviv 1906.
6. [Dukhnovych O.]. Besida zviriv. "Zoria Halytska". 1855. no. 3. s. 34-36. Pidpys: A. D.
7. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy. Kyiv, 1985. T. 2. s. 526-527.
8. Ye... L... Z Halycha. "Zoria Halytskaya" 1852. no. 19. s. 154.
9. Yev.... Pr.... Do liudu rusko. "Zoria Halytskaya" 1848. no. 9. s. 58.
10. Z Yavorova. "Zoria Halytskaya". 1851. no. 12. s. 102-104.
11. Zderkovskiy I. Vistochka. "Zoria Halytskaya". 1852. no. 19. s. 153-155. Pidpys: *Ivan Kr. Zderkovs...*
12. [Karpynskiy, H. Korzhburiy popeliukh. Kazka narodna. "Zoria Halytskaya". 1856. no. 8. s. 58-59; no. 9. s. 67-69.
13. Kyrchiv, R. Rol «Prosvity» u rozvytku ukrainskoho narodoznavstva. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2010. Vyp. 19. S. 189-195.
14. Kobys, mamtsiu, znala. *Oi zatsvila chermshyna. Narodni pisni z holosu Hanny Ilnytskoi /*

Zapys tekstiv, uporiadkuv., vstup. stattia M. Ilnytskoho; zapys i kharakterystyka melodii I. Maichyuka. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1981. 62 s.

15. [Kobrynskyi M.]. Dobro tomu, komu Boh kumom, "Zoria Halytska". 1856. no. 11 s. 83-84; no. 12. s. 92-94; no. 13, s. 98-101; no. 14. s. 106-109; no. 15. s. 114-116; no. 16. s. 121-123. Pidpys: *Nykola Hutsul*.

16. [Kobrynskyi M.]. Lviv. "Zoria Halytska". 1852. no. 39. s. 409-411. Pidpys: *Nykola Hutsul*.

17. Krevetskyi I. Pochatky presy na Ukraini. 1776–1850. *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka. Pratsi istorychno-filosofichnoi seksii*. Lviv: Nakladom Tovarystva. 1926. T. CXLIV-CXLV, s. 185-208.

18. Kubylius, V. Formirovanie natsyonalnoi literatury – podrazhanie ili khudozhestvennaya transformatsia? "Voprosy literatury". 1976. no. 8. s. 21-56.

19. Literaturoznachnyi slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Akademiya, 2007. 752 s.

20. [Lozynskyi Y.]. O zmini narodnosti [About change of nationality]. perelozhyl s nimetskoho losyf Levyskii, "Zoria Halytska". 1849. no. 79. s. 469-472; no. 81, s. 482-484.

21. [Malynovskyi M.]. O drevnom slovianskom kumyri Svitovydi. "Zoria Halytska". 1851. no. 46. s. 378-380; no. 47. s. 388. Pidpys: *M. M.*

22. N. K. Uvahy nad statiyu o vechernytsiakh narodnykh. "Zoria Halytska". 1851. no. 95. s. 802-804; no. 96. s. 812; no. 97. s. 819-820; no. 98. s. 826-828.

23. [Naumovych I.]. Banduryst. "Zoria Halytska". 1850. no. 39. s. 234-236; no. 45. s. 270-271; no. 49. s. 296. Pidpys: *I. N. Buzhanenko*.

24. O pisniakh narodnykh. "Zoria Halytska". 1852. no. 20. s. 161-162.

25. P....a z K.... Oi ty Zoro Halytskaia! "Zoria Halytska". 1848. Ч. 8. S. 34.

26. Peredyrii V. Do istorii doslidzhennia hazety «Zoria Halytska»: ohliad bibliohrafii (1848—1857 rr.). *Ukrainska periodyka: istoriia i suchasnist* Lviv, 1999. s. 212-222.

27. Pism narodna. "Zoria Halytska". 1852. no. 16. s. 126-127.

28. Prazdnyky staroslovenski. "Zoria Halytska". 1854. no. 1. s. 2-5; no. 15. S. 170-177; no. 16. s. 194-195; no. 17. s. 206-207.

29. [Savchynskyi H.]. Did. "Zoria Halytska". 1848. no. 20. s. 83-84; no. 22, S. 92. Pidpys: *Z Vyspy; H. S...kii*.

30. Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu. Novyi Zavit. Yevanheliia H.N.I.Khrysta vid Yoana. 9. 40. Rym, 1991. 1070+324 s.

31. Syvachuk, N. Obraz rusalky v konteksti folklornoj semiosfery ukrainsiv. *Filolohichni chasopys*. Uman', 2016. Vyp. 1. S. 142-150.

32. Slipyi Y., mytr. «Tverdne krytsia dush nashykh». Markiianovi dumy. *Zolochivshchyna: yiji mynule i suchasne / Uporiad*. V. Boliubash. Niu-York; Toronto; Kanberra, 1982. s. 198-205.

33. Smert' zhertvonosna nevilnytsi ruskoy. Za pohanskykh vremen. "Zoria Halytska". 1857. no. 4. s. 25-27.

34. Terletskyi O. Halytsko-ruske pysmenstvo 1848–1865 rr. na tli tohochasnykh suspilno-politychnykh zmahan halytsko-ruskoi intelihentsii. Lviv: Vydanie redaktsii Literaturno-Naukovoho Vistnyka, 1903. 175 s.

35. Ustyianovych M. Dumy materi ruskoyi. "Zoria Halytska". 1848. no. 10, s. 42-43. Pidpys: *Soch:ъ*

36. [Ustyianovych M.] Strasnnyi chetverh. Povist verkhovynska, z mistsevych pohovokok. "Zoria Halytska". 1852. no. 1. s. 3-8; no. 2. s. 14-16; no. 3. s. 22-24; no. 4. s. 29-32; no. 5. s. 38-40; no. 6. s. 44-49; no. 7. s. 54-56; no. 8. s. 61-63; no. 10. s. 77-80; no. 12. s. 97-100; no. 13. s. 107-108; no. 14. s. 114-116; no. 15, s. 122-124; no. 16. s. 129-132; no. 17. s. 138-140; no. 18. s. 146-147. Pidpys: *Soch:ъ*.

37. Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50-ty t. Kyiv: Naukova dumka, 1976. T. 1. 502 s.

38. Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50-ty t. Kyiv: Naukova dumka, 1982. T. 35. 511 s.

39. Shafaryk P. J. O rusalkakh / Perevod Ivana Kr. Zderkovskoho. "Zoria Halytska" 1851. no. 99. s. 833-836; no. 100. s. 845-848.

40. Shekhovych S. Vechernytsi narodni. Zoria Halytska". 1851. s. 419-420; no. 52. s. 427-428.

ТЕМАТИКО-ТИПОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ПРЕСИ В ГАЛИЧИНІ 1848–1870 РР.

Упродовж першого двадцятиліття становлення й розвитку української преси в Галичині було започатковано й функціонувало 16 літературних пресодруків, різних за цільовим призначенням, змістовим наповненням, конкретними завданнями та можливістю їхньої реалізації, творчим ресурсом. Тематико-типологічне вивчення цього корпусу видань дає змогу докладно зрозуміти певні аспекти історико-журналістського процесу вказаних років, охарактеризувати особливості творення спеціалізованої преси, що не лише ознайомлювала читацтво з літературно-художньою творчістю українських і зарубіжних письменників, а й виформовувала інтерес аудиторії до літературного і національного руху загалом, спонукала до процесу читання, розвивала, плекала естетичні смаки.

Мета статті полягає у визначенні основних моделей літературної преси галицького українства у середині XIX ст., з'ясуванні характерних журналістських підходів і засадничих принципів щодо формування змісту літературних пресодруків, головним завданням яких було впливати на розвиток національної світоглядності українського читацтва. Virізнено чотири тематико-типологічні групи видань: суто літературні, літературно-наукові, літературно-політичні, політематичні (універсальні) з основним опертям на літературний контент.

З'ясуванню належності видань до означених груп значно сприяли, крім змістового наповнення, їхні підзаголовкові дані, в яких закріплювався редакційний вибір конкретних тематичних сфер. Основним чинником досягнення журналістських цілей обрано літературний компонент, що відіграв найважливішу роль при виборі читачами «свого» видання. Це давало змогу потенційним читачам, які прагнули задовольнити свої інформаційні, просвітницькі, літературно-художні, релаксаційні («забава»), пізнавальні, естетичні запити, швидко зорієнтуватися у змістовій специфіці того чи іншого видання.

Ключові слова: літературна преса 1848–1870 рр., Галичина, історико-журналістський процес, журналістські цілі, тематичні сфери.

Lidiya SNITSARCHUK

*Doctor of Sciences (Social Communications),
Professor, Deputy Director-General for Research,
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine
in Lviv, Lviv, Ukraine
e-mail lidija_s@ukr.net*

THEMATIC AND TYPOLOGICAL MODELS OF UKRAINIAN LITERARY PRESS IN GALICIA, 1848-1870

In the period between 1848–1870, the first two decades of Ukrainian press' emerging and development, 16 literary periodicals were established and operated. They had different purposes, content, objects and opportunities to realize them as well as different creative forces. Thematic and typological analysis of this group of periodicals made it possible to identify the features of historical and journalistic process and explain the establishing of specialized press which both acquainted readers with fiction and literary works of Ukrainian and foreign writers and attracted readers' attention to the general aspects of national movement, encouraged the reading and formed aesthetic tastes.

The purpose of the article is to outline the principal models of Ukrainian literary press in Galicia in the mid-nineteenth century, to clarify the typical journalistic approaches and basic principles applied for shaping the literary periodicals' content, whose main task was to influence the development of Ukrainian readers' national worldview. The author describes four thematic and typological groups of publications: literary, literary-scientific, literary-political, multi-thematic (universal) involving literary content.

The relation to each of mentioned groups was defined on a base of content as well as subheadings telling about the editorial choice in certain thematic areas. The literary component as a mean of achieving the journalistic goals also enabled quick navigation for potential readers in choosing an appropriate periodical for satisfying their informational, educational, literary, artistic, relaxation («entertainment»), cognitive, aesthetic needs.

Key words: literary press of 1848–1870, Galicia, historical and journalistic process, journalistic goals, thematic spheres.

Постановка проблеми. У другій половині XIX ст. поступово виформовувався інформаційний простір галицьких українців, оприявнюючи аудиторії різнотипний пресовий продукт – офіційні, універсальні, політичні, суспільні, релігійні, педагогічні видання. Майже всі пресодруки, за винятком офіційних, ініціатива видавання яких для українців-галичан належала віденській владі, містили відділи художньої прози й поезії, а також рубрики, присвячені літературній проблематиці, – новинні, оглядові, бібліографічні. Однак низка редакцій чітко визначала характер подаваної інформації, маркуючи свої видання як літературні («літерацькі», «письмо для словесності» тощо) або ж у поєднанні з іншими тематичними напрямками. Типологічне вивчення корпусу літературної преси дає змогу докладно зрозуміти історико-журналістський процес 1848–1870 років, про які ведемо мову, охарактеризувати особливості творення спеціалізованої преси, що не лише ознайомлювала читацтво з літературно-художньою творчістю письменників (нині відомих та маловідомих), а й виформовувала інтерес аудиторії до літературного й національного руху загалом, спонукала до процесу читання, розвивала, плекала естетичні смаки.

Аналіз досліджень. Літературна преса вказаних років упродовж багатьох десятиліть привертала увагу науковців, у працях яких знаходимо різні підходи до її вивчен-

ня, характеристики, оцінювання. Найбільш читані нині дослідниками знакові для історії української журналістики та літератури – часописи «Зоря Галицька», «Вечерниці», «Мета», «Нива», «Русалка» тощо. Зокрема, в історико-бібліографічному дослідженні «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» НДІ пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника подано розлогу бібліографічну інформацію про кожне з цих видань [9]. Докладно про процес започаткування і розвитку літературних пресодруків, особливості їхнього функціонування, про редакційну політику і творчий ресурс вели мову І. Франко, І. Брик, А. Животко, С. Єфремов, О. Терлецький. Нині ці часописи також перебувають у полі дослідницької уваги Є. Нахліка, І. Райківського, О. Середи, О. Сухого та інших науковців згідно з основними напрямками їхніх досліджень – пресознавчими, літературознавчими, культурологічними, історичними тощо. У цьому контексті важливою є також праця М. Нечиталюка, видана ще 2002 р. і до сьогодні актуальна в навчальному процесі ЗВО, – хрестоматія «Українська преса», другий том якої присвячено пресі Галичини 1860-х років. Ведучи мову про спорідненість літератури і журналістики, дослідниця М. Комариця відзначала, що преса минулого була «дзеркалом і рушієм суспільно-політичного й культурного життя українців», а нині залишається загалом «най-

багатшим джерелом дослідження літературного процесу» [2, с. 35].

Мета статті полягає у тому, щоб на основі узагальнення результатів аналізу визначити основні тематико-типологічні моделі літературної преси галицького українства у перше двадцятиліття становлення й розвитку журналістики в краї, охарактеризувати її диференційні риси, а також з'ясувати визначальні журналістські підходи й засадничі принципи щодо формування змісту пресодруків, основним завданням яких було впливати на розвиток національної світоглядності українського читацтва.

Виклад основного матеріалу.

Становлення галицької літературної преси відбувалося у той складний час революції 1848–1849 років, коли, як відзначив О. Терлецький, «всі сили пішли на справи політичні» [8, с. 16]. Причини, що дають упевненість означати цей історичний час важким для пресовидавничої справи українства, докладно вияснені у працях А. Животка, М. Романюка, М. Нечиталюка та інших знаних дослідників історії журналістики.

Загалом упродовж 1848–1870 років було започатковано й функціонувало 53 різнотипних часописи. До корпусу літературної преси вказаного періоду належало, за нашими підрахунками, 16 видань, різних за функціональним призначенням, змістовим наповненням, конкретними завданнями та можливістю

їхньої реалізації, творчим ресурсом. За тематико-типологічними ознаками вирізнено чотири групи часописів: суто літературні, літературно-наукові, літературно-політичні, політематичні (універсальні), основним змістовим опертям яких була творчість українських і зарубіжних письменників. До слова, дослідники мають сьогодні до диспозиції чимало архівних документів, зокрема редакційне й приватне листування, що підтверджують нелегкі пошуки оптимальної тематико-типологічної моделі літературного пресодруку.

У вказані роки було здійснено спробу організувати видавання чотирьох суто літературних, за задумом засновників, часописів, які спеціалізувалися б на літературній (різножанрові художні твори) і літературознавчій тематиці, а також і на пов'язаному з цією тематикою інформаційному компоненті, що фіксував різноаспектну актуальну літературну подієвість. Це, зокрема, «Вечерниці» (1862–1863, ред.: Ф. Заревич, В. Шашкевич; тижневик), «Галичанинъ» (1862–1863, ред.: Я. Головацький, Б. Дідицький; кварталник), «Русалка» (1866, ред. В. Шашкевич, тижневик), «Литературная прилога для целорочныхъ пренумерантовъ "Слова"» (1867–1868, ред. Б. Дідицький, кварталник).

Серед тих видань, що були марковані «літературністю», і тих, що не мали опорного підзаголовкового означення, однак фіксували в інавгураційних статтях спеціаль-

ні завдання, які підтверджували думку про літературу як важливий чинник формування світоглядності аудиторії, першість належить часопису «Вечерниці». Цей часопис був, як відзначав І. Франко, «першим виразним осередком народовецького руху в Галичині з виразним українофільським відтінком» [10, с. 163]. Ідея видавання літературного пресодруку належала Є. Згарському, Ф. Заревичу, К. Климковичу та В. Шашкевичу, які разом із Д. Тянькевичем створили «перший зав'язок русько-українського общества, першу руську укр[аїнську] громадку» [1, с. 21]. Націлившись реалізувати «чисто літературній» пресовий проєкт народною мовою, редакція у «Слові до земляків» (1863, ч. 17) наголошувала, що орієнтувалася передовсім на аудиторію, яка складалася з «того круга людей, що сами літературу любять або нею займаються».

Основні відділи часопису: «Поезії», «Повісті і оповідання», «Розправи і споминки історичні. Відповіді і критики» відповідали програмі, заявленій у повідомленні дирекції поліції від редактора Ф. Заревича (9.10.1862) про наміри видавати «Вечерниці» [4, арк. 117]. Однак зміст часопису жанрово і тематично структуровано не було, за винятком інформаційних рубрик – «Літературні вісти», «Всячина», «Переписка», «Від редакції», що подавали зазвичай на завершення числа.

Налагоджена комунікація з авторами, уважний відбір матеріа-

лів до друку і головно впевненість редакційної молоді у своїх силах й умінні свідчила про формування добротного продукту журнального типу. Твори Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Куліша, М. Костомарова, Марка Вовчка, «наших підкарпатських письменників» сприяли залученню до кола читачів молодь, яка активно спілкувалася з редакцією, відзначаючи ретельно дібрані матеріали та висловлюючи свої погляди на зміст літературного пресодруку: «...письмо літерацьке, маленьке правда, але розумне та поучаюче. "Вечерниці" розбудили нашу галицьку Україну до нового життя, до праці. Лічби исповідуючих народню идею значно збільшало» [5, арк. 535]. Однак складнощі з передплатою, непорозуміння з поштою щодо надсилання примірників передплатникам, а також негативна щодо збільшення накладу часопису практика придбання одного примірника в складчину учнівським (гімназійним) гуртом, що налічував інколи й до десятка осіб, не лише не дали можливості стабілізувати, оптимізувати і вдосконалювати процес виходу часопису – без боргів, без фінансових несподіванок та інших організаційних клопотів редакції, а й призвели до закриття актуального для читацтва видання.

Ідея формування змісту літературного квартальника «Галичанинъ» суттєво не відрізнялася від концепту паралельно видаваних «Вечерниць». На сторінках цього пресодруку (видавці визначали його як збірник, однак типологічні

й типоформувальні атрибути дають змогу схарактеризувати цей тип видання як журнал) зафіксовано чималу кількість творів буковинських, галицьких, закарпатських, наддніпрянських письменників. Лише декілька статей присвячено історичній проблематиці, хоча в планах редакторів цього літературного видання було вміщення наукових матеріалів широкого тематичного спектра, зокрема з історії літератури та мовознавства.

В. Шашкевич відзначав, що наприкінці 1865 р., після занепаду низки науково-літературних видань, його «спонукано видавати» ще один часопис літературної тематики – «Русалку» [1, с. 26]. У програмі, зафіксованій у поданні до дирекції поліції задля отримання дозволу на випуск видання, були окреслені такі тематико-жанрові позиції: художні твори (повісті, драми, оповідання, народні казки та пісні, поезії); матеріали з історії, мовознавства, літературознавства, педагогіки, природничих наук, біографістики («з історії руської життєписи мужей славних»); мандрівні нариси, театральні огляди, а також «критика важніших діл літератури руської, а чужих, якщо вони певним чином відноситимуться до Русі», бібліографія «славянська а особливо руська» інформаційно-літературний відділ (дописи, «всячина», вісті, історичний календар). У поданні відзначено, що В. Шашкевич володів усім фаховим арсеналом редактора літературного часопису, набутим під час праці в часописі

«Вечерниці» [4, арк. 103]. До літературно-художнього змісту «Русалки» поступово вводився науково-популярний компонент, завдяки якому редакція намагалася розширити читацьку адресність, залучити до процесу читання аудиторію, що прагнула розвиватися, отримуючи знання з різних царин науки.

«Русалка», як і «Вечерниці», викликала жваве зацікавлення аудиторії. Зокрема, науково-пізнавальні цілі, які редакція вважала головними, підтримали тернопільські «молодші брати» – В. Барвінський, О. Барвінський, М. Темницький, Л. Авдикович, В. Мандичевський, В. Ганкевич та інші. 29 грудня 1865 р. в адресованому В. Шашкевичу листі вони відзначали, що редакція «Русалки» має виконати важливе завдання «просвіти нашого темного люду, за котрої то колись тяжко будемо перед Богом відвічати, як неповедемо ми ёго простою дорогою», а також намагатися «відзиськати на новодовір'я, котре через видаваня тамтих часописей («Вечерниці», «Нива», «Мета». – Л. С.) утратилисьмо, до того ще розбудити спячих, а нейтральних на нашу сторону перетягнути» [5, арк. 536 зв.].

Незважаючи на заявлену широку тематику, часопис усе-таки не подолав межі літературного формату. Однак на його закриття вплинули не проблеми, пов'язані з формуванням змісту. «До упадку "Русалки"... причинились інтриги недосвідчених деяких молодців злої волі, мені так обридла всяка спілка із ними,

що я відтягнув ся зовсім від публичного життя» – відзначав в автобіографії редактор [1, с. 26]. До слова, І. Франко високо оцінив творчі й фахові якості В. Шашкевича, наголошуючи, що він володів винятковим літературним чуттям, яке сприяло формуванню якісного змісту часопису [10, с.]. Цю саму думку підтверджував і М. Возняк, відзначаючи, що непоборні «життєві обставини не дали спростоги розвинути таланти» письменника, журналіста, редактора [2, с. 6].

Організація змісту квартальника «Литературная прилога для целорочныхъ пренумерантовъ «Слова» майже не відрізнялася від «Галичанина». Однак опубліковані у цьому виданні художні твори підтверджували головно сповідувані русофільські орієнтири редактора Б. Дідицького.

Провести розмежувальну лінію між суто літературними й літературно-науковими часописами загалом доволі складно, адже їхні редакції повною мірою використовували синергетичні й синкретичні підходи до формування змісту кожного з чисел. Однак отриманий пресо-видавничий досвід, до організаційно-журналістських практик якого долучалися й критичні коментарі, вміщені в українських і польських пресодруках, а також вимогливі зауваги й репліки пильних читачів, висловлені в редакційному й приватному листуванні, помітно позначилися на формуванні редакційного портфеля, уважному доборі авторів, на вдосконаленні темати-

ки змісту новостворюваних видань. Тематико-типологічний і жанровий образ часописів, які намагалися не лише виконувати просвітницьку, виховну, естетичну функції, а й надавати читачам «поважну наукову лектуру», зазнавав позитивних змін, зростала відповідальність редакції за якість подання наукового знання.

До групи літературно-наукових часописів, що підтверджувала назва або ж редакційне підкреслення у підзаголовкових даних, належало сім часописів: «Пчола» (1849, ред. І. Гушалевиц, тижневик), «Науковий зборникъ» (1865–1873, 1885–1890, 1896–1897, 1901–1902, 1904–1906, 1930, 1934 (ведемо мову про перший період функціонування: 1865–1873); вид. Галицько-руська Матиця, кварталник), «Нива» (1865, ред. К. Горбаль, декадник), «Сіою» (1866–1867, ред. П. Свенціцький, кварталник), «Галичанинъ» (1867–1870, ред. Б. Дідицький, кварталник), «Боянъ» (1867, ред. С. Гучковський, тижневик), «Правда» (1867–1870, 1872–1880, 1884, 1888–1898; ред. (у 1867–1870): Л. Лукашевиц, І. Микита, Н. Вахнянин, декадник).

Основні завдання, які визначав редактор «Пчоли» в оголошенні про видавання часопису (1849, ч. 1), – «гідно виступити в світі письменництва» і, поборовши «невідвагу», публікувати літературні здобутки («сокровища») задля демонстрації своїх творчих можливостей серед інших «розвиваючих ся братніх народів». «Пчолу» сформовано за типом альманаху,

де поряд із літературними творами І. Гушалевича, Б. Дідицького, І. Наумовича, А. Могильницького вміщено низку науково-популярних матеріалів здебільшого історичної проблематики. Редакція «Пчоли» позиціонувала своє видання як літературне, однак за корпусом змістових і жанрових параметрів вона все ж належить до літературно-наукового типу. Отже, це видання і стало першим літературно-науковим часописом галицького українства.

«Науковий збірник» – опорний пресодрук Галицько-руської Матиці – впродовж перших чотирьох років виходу містив обсягову «Літературну частину», яка складалася переважно з публікацій історичної, етнографічної, бібліографічної, літературознавчої тематики. Від 1869 р. назву часопису змінено на «Літературний збірник», що підкреслювало прагнення видавців віддати перевагу літературним творам та спростити виклад наукових публікацій для залучення до читання широких «читацьких мас». Проте аудиторія продовжувала нарікати на надто академічний виклад публікацій наукової тематики. Такі самі претензії висловлювалися й щодо вибору художніх творів, акцентовано відсутність у них «живого чуття, здорової гадки, артистичного смаку», на що, зокрема, звертав увагу журналіст Онисим (псевд. В. Навроцького) в опублікованому в «Правді» (1870, ч. 2) «Огляді літературному».

Композиційно незмінною від «Вечерниць» залишалася «науко-

во-літерацька часопись “Нива”», хоча згідно з оголошеною програмою у цьому проєкті задекларовано значне розширення тематики: літературні твори, наукові публікації (історія, географія, етнографія Русі, педагогіка, літературознавство, загальна географія, народознавство – «чужі народи», природознавство, фізика та ін.), бібліографічні матеріали. До слова, ця концепція змістового наповнення повторювала більшість пунктів не виконаної програми літературної «Русалки». У «Слові редакції» (1865, ч. 1) пояснено читачам намагання творити часопис не тільки як «орган письменського розвою», а й «наше слово перенести в незнане йому досі поле наукове». Незважаючи на ці прагнення й докладені зусилля, читачі доволі прохолодно сприйняли «Ниву», пояснюючи, «що те письмо из всіх, що досі на нашій родимій ниві появлялись, було найменше корисне, так через своє дуже мертво сухе необ’єктивне редагування, як и через свій прескорий упадок, що було наслідком власне такого редагування» [5, арк. 535 зв.].

І. Франко зауважував, що «інтересним співробітником “Ниви” виявився зразу Павло Свій» [10, с. 167] – Павлин Свенціцький. Наступного після завершення «Ниви» року він заснував «pismo zbiorowe, poświęcone rzeczom ludowym ukraińsko-ruskim» «Siolo», що було орієнтовано передовсім на формування знань про літературний рух українства загалом, популяризацію творчості українських

письменників у польському й українському читацькому середовищі. Композиційно та жанрово часопис не відрізнявся від інших літературно-наукових видань цього двадцятиліття, його зміст формувався за такими самими, не виокремленими структурно, відділами – літературним, науковим, публіцистичним. Українськомовні художні твори подавано в оригіналі латинкою. Такий підхід до публікацій виконував подвійну функцію – ознайомлення з кращими зразками української літератури не тільки польськомовних, а й українськомовних читачів, які послуговувалися в українському письмі латинкою внаслідок навчання у польських школах.

1867 рік в історії української журналістики позначився виходом у світ одразу трьох літературно-наукових проєктів – «Боянь», «Галичанинь», «Правда». Пресові «трабанти» газети «Слово», яку видавав русофільський творчий гурт, «Боянь» та «Галичанинь» визначали своїм завданням популяризацію художніх творів українських, німецьких, російських письменників, а також наукових матеріалів, присвячених історичній, етнографічній, літературознавчій проблематиці.

У листі до Д. Тянячкєвича В. Барвінський характеризував ці роки пресовидавничого літературно-наукового інтенсиву як «велику годину праці – тяжкої, трудної», коли потрібно було «боротися не то з чужинцями, але и з рідними братами – перевертнями-ворогами» [3, арк. 215]. Серед часописів цієї групи

концептуально й композиційно відрізняється часопис «Правда» (вести-мемо мову тільки про перший етап становлення й розвитку, оскільки від 1872 р. тематико-типологічний образ видання через суспільно-політичні обставини тогочасся зазнав суттєвих змін).

Основні завдання, задля виконання яких виникла «необходима і нагляча потреба» заснування «Правди» як «органа для дальшого розвою чисто – народнєї літератури нашої українсько-руської, для побудження науки и знання історії нашого народа и для лучшого пізнання єго теперішности», зафіксовані в редакційному «Запрошенні до передплати» (1867, ч. 1). Важливо, що редакція вирішила взяти до уваги з прицілом на перспективну аудиторію заклики до молоді середньої та вищої школи, яка виростала з рамців навчальних програм. Саме так мотивовано вибір літературно-наукового напрямку для часопису, при цьому також враховано думку О. Партицького, який наголошував, що «треба тільки упором ити и не бавитися у жадну химерну политику» [3, арк. 209].

Молода громада, яка об'єдналася задля створення нового часопису, намагалася знайти якнайкращу форму літературно-наукового видання, вийти за межі набутої в попередні роки традиції творення літературного пресодруку у вигляді альманаху, виформувані нові жанрові патерни, однак при цьому використати вповні й досвід старшого покоління. Одним із яскра-

вих підтверджень цього творчого пошуку є лист до О. Барвінського від О. Партицького, який, зокрема, відзначав, що «треба доконче, щоб наша мизерня літературня раз закінчилась» [3, арк. 209]. Завдяки співпраці залучених до видання Є. Згарського, О. Партицького, К. Сушкевича, братів Олександра, Осипа, Володимира Барвінських часопис поступово виформовувався в солідний пресодрук, що став помітним явищем у пресовидавничому рухові українства загалом.

Епістолярний інтерактив читацької аудиторії з редакцією провадився у традиційному векторі – від позитивного сприйняття змістового наповнення (художніх творів, науково-популярних матеріалів, літературно-інформаційної частини) та особливостей верстання до категоричного їх заперечення. Однак основою цього спілкування все-таки було розуміння творення тематико-типологічного образу часопису, що мав би «розбудити бодай крихітку того заспалого духа нашого... щоб і нам позаді всіх не лишитись» [3, арк. 202].

Поза лаштунками часопису залишилися зусилля співробітників щодо збору потрібних матеріалів до друку, щільна комунікація з авторами, публікації яких для підтримання образу літературно-наукового видання були вкрай потрібними, переживання через фінансові проблеми. Адже, як відзначав В. Білінський, звертаючись листовно до О. Барвінського 26 листопада 1869 р., «слиб упала "Правда" упа-

лаб и наша честь и слава...» [3, арк. 286].

До третьої – літературно-політичної – групи у вказаний період належав лише часопис «Мета» (1863–1865, ред. К. Климкович, місячник, двотижневик) – концептуально новий тип літературного видання, в якому поряд із літературною частиною рівноправно розвивався і політичний контент. Лише в наступні роки поєднання таких тематичних осей стане звичним для багатьох видань, зокрема, як уже відзначалося, літературно-наукової «Правди».

Запропонувати читачам матеріали «двоякої гряді» – літературні і політичні – наважився в окреслене двадцятиліття К. Климкович, досвідчений, талановитий публіцист, добрий організатор, який згуртував навколо свого пресового дітища добірне народовське товариство. До кола осіб, «котрі сходилися і нараджувалися, що і як має бути поміщене в "Меті"», належали, крім редактора, Д. Тяничкевич, К. Сушкевич, Л. Лукашевич, О. Іскрицький, К. Горбаль, Л. Лопатинський, В. Гутовський, Т. Ревакович, інженер Барановський [6, с. 273].

У презентаційній статті кожного новостворюваного видання редакція традиційно окреслювала свої цільові прагнення і видавничу програму. Літературні часописи подавали розлогі тематичні прогнози, які зазвичай не виконували вповні або ж тільки частково, звісно, за винятком опорної частини видання – літературної. Зміст кожного числа «Меті» викликав у середовищі мо-

лодіжної аудиторії завзяті дискусії – «душа росла, твар паліла» – щодо розуміння цілей і завдань часопису. Зокрема, самбірських гімназистів, які належали до активного читацького кола, не влаштовував формат літературного, хоча й з політичним змістом, «письма»: «Самі поезії, самі політичні, неясні мрії, самі закордонські трелі. Хай напишуть, що, як “Галичанин”, з історії, філософії!» – писав В. Стебельський К. Климковичу 7 січня 1863 р. [3, арк. 44–45]. (П’ятнадцятирічний автор листа пропонував редакції («з любові к Вашій ідеї») надсилати матеріали з «естетики і метафізики», підкреслюючи свою обізнаність із працями «одличніших писаків німецьких».)

Незважаючи на докладені зусилля й намагання редакції, «Мета» «не дала для літератури нічого цінного», – відзначав І. Франко (10, с. 166–167). Однак про такий вислід видавничих зусиль попереджав Д. Тянякевича ще в перші місяці виходу часопису А. Січинський (псевд. Воля): «Мета яко журнал чисто політичний не утримається і лучше було щоб стала чисто літературною А коли доконче її політичною бути хай прийме инчого редактора. Зимної тільки троха крови...», натякаючи на запальні риси характеру К. Климковича [3, арк. 160].

1943 р. журналіст і громадський діяч М. Семчишин, ведучи мову про складний 95-річний шлях української преси, наголошував, що «літературно-політичний віс-

ник, редагований Ксенофонтом Климковичем п. з. “Мета” творив уже поважний на ті часи крок уперед у розвитку нашої преси» [7]. Додамо, що цьому сприяли тематичний і жанровий синкретизм, продуманість структурних компонентів, а ще аналітична рубрика «Ровесна літопись», яку провадив переважно сам редактор.

До групи політематичних (універсальних) часописів, які пропонували читачам, крім літературної, соціальної, політичної, церковної, господарської тематики, що було не лише зазначено в підзаголовках, а й підтверджено змістом, належать: «Зоря Галицка» (1848–1857, ред.: А. Павенцький, М. Коссак, І. Гушалевиц, Б. Дідицький, С. Шехович, М. Савчинський; тижневик, півтижневик), «Семейная Библиотека» (1855–1856, вид. і ред. С. Шехович, двотижневик), «Письмо до громады» (1863–1865, 1867–1868, ред. С. Шехович, тижневик, двотижневик), «Голось народный» (1865–1868, ред. М. Білоус, двотижневик). Зорієнтовані на прагнення згуртувати навколо себе не тільки письменництво, а й загалом широкі читацькі кола, редакції цих часописів намагалися розширювати змістові орієнтири згідно з актуальними запитам аудиторії. Зрозумілим був і сам мотив вибору редакції такого видання, яке докладало зусиль, щоб стати своєрідним літописом життя українського соціуму: тематика «все про все» давала змогу отримати і втримати надійного

читача, а отже, у певний спосіб спрогнозувати і стабілізувати своє позиціонування на інформаційному ринку.

Відлік функціонування політематичних часописів із виразним зміщенням до «словесності» розпочинаємо від «Зорі Галицької». Драматизм першої в історії української журналістики українськомовної газети полягав у її залежності від суспільно-політичних складнощів, що впливали на вимушену зміну типологічної моделі видання – тематичних напрямів, змістових пріоритетів, періодичності тощо. «Письмо повременное для справ народных, политических, и церковных, словесности и господарства сельского» (1849–1850), «Письмо повременное для справ народных, политических, и церковных и словесности» (1851–1852) – так підтверджувано в підзаголовкових даних плановану тематичну сферу. 1853 року, внаслідок суспільно-політичних обставин, газета «зійшла» на цілком відмінний від початкового напрям – «литературное, общепольное и забавное чтение». «Невдачі в політичних змаганнях руських патріотів швидко підкосили їх, вони відбилися і на письменниках що вдаривши зразу в сьвіжі та здорові струни надії і громадської праці закінчили пісню виразом смутку, розчарованя, і знеохоти, а врешті замовкли» [8, с. 32]. Розпочавшись як видання із чітко вираженим народним обличчям та стійкими політичними пріоритетами, газета під впливом кооптованих до редакцій-

ного колективу старанних діячів русофільського спрямування пасивно рухалася до «невизначеного» змісту, в якому не залишилося жодних тематичних павітей, крім літературної (однак уже, наприклад, без актуальної віршованої публіцистики) та господарської.

У час спаду читацького інтересу до «Зорі Галицької» над створенням часопису універсального напрямку «Семейная Библиотека» завзявся трудитися С. Шехович, який мав на меті інформувати про літературні, суспільні, політичні події, популяризуючи при цьому кращі, на його думку, зразки письменницького продукту. Однак відібрана редактором «приватна колекція» творів залишилася непривабливою для найбільш охочої до читання молодіжної аудиторії. «Семейная Библиотека» припинилася, проте пресотворчі амбіції її редактора реалізувалися згодом у новому проєкті. Тематична універсальність зніщений ним «Письма до громады» полягала у формуванні літературного, суспільного, політичного, господарського педагогічного, правничого змісту, однак перевага віддавалася все-таки літературній продукції, зокрема «повісткам писателей украинских». Просвітницькі, розвивальні, а також «подвиговальні» цілі, що стосувалися передовсім сприяння політичного розвитку «простого народу», було названо основними для видавання часопису. У зверненні редактора «До всечесного духовенства і почтенних учителей народных» (1864, ч. 1) С. Шехович розкривав

свій «партикулярний» інтерес – стати впливовим, потрібним виданням для потенційної аудиторії задля «плекання її чеснот».

У підзаголовку газети «Голось народный» зазначено: «часопись літературно-политична с прилученьем части господарской». Однак у зверненні до читачів видавець і редактор М. Білоус наголошував, що до цих тематичних пластів необхідно долучити релігійну, культурну, історичну тематику. Він підтверджував також свою готовність розширити новинну частину газети задля інформування про політичні, економічні, культурні події на Покутті (нагадаємо, газета виходила у м. Коломиї), подавати «вісточки касательно нашей дорогой Руси», закликаючи читачів підтримати розвиток видання не тільки передплатою, а й власними різножанровими матеріалами, назвавши при цьому найбільш потрібні – повісті, вірші, «розправи, уваги», дописи, новинки (1865, ч. 5).

Відзначаючи загалом значний поступ «словесності руської», Ф. Білоус акцентував, що значна кількість суттєвих проблем у соціальній та політичній сфері не давали можливості вповні розкрити свій талант творчим особистостям із провінції. Тож газета позиціонувала себе передовсім трибуною для популяризації регіонального письменництва. «Коломийські народолюбці», що причинилися до творення видан-

ня, намагалися сприяти розвитку просвіти й духовного піднесення «нашого народа и народности» на Покутті.

Різновекторне тематичне на-шарування змісту політематичних пресодруків вказаного періоду не давало можливості реалізувати вповні основний редакційний функціонал, оскільки розпорошувало увагу аудиторії, що через суспільно-політичні обставини тільки-но звикала до читання газети рідною мовою. Усе це, звісно, значно ускладнювало пошук найбільш прийняттого журналістського курсу на шляху до формування у читачів світоглядних і моральних засад засобами літератури.

Висновки. Майже третину від усієї видаваної у 1848–1870-х роках української пресової продукції у Галичині становили літературні пресодруки. Вивчення змісту цього корпусу видань дало змогу виокремити чотири тематико-типологічні групи: суто літературні, літературно-наукові, літературно-політичні, політематичні (універсальні) з основним опертям на літературний контент. З'ясуванню належності видань до означених груп значно сприяли, крім, звісно, самого змісту, їхні підзаголовкові дані, в яких закріплювався редакційний вибір конкретних тематичних сфер. Цей посыл давав змогу потенційним читачам, що прагнули задовольнити інформаційні, просвітницькі, літературно-художні, релаксаційні («забава»), пізнавальні, естетичні

запити, швидко зорієнтуватися у змістовій специфіці того чи іншого видання. Загалом, на змісті кожного з літературних часописів суттєво позначалися журналістські цілі й завдання їхніх видавців і редакторів, що належали до різних суспільно-політичних течій – українофілів та русофілів.

Літературна преса мала на меті збагачувати знання аудиторії про загальнолюдські цінності культури, формувати естетичні смаки масового читача, ознайомлювати з новими талановитими іменами. Спільними рисами цих видань були намагання їхніх організаторів створити тематико-типологічну модель видання, оптимальну для комунікативного порозуміння з аудиторією. Основним чинником досягнення журналістських цілей обрано літературний компонент, що відіграв найважливішу роль при виборі читачами «свого» видання. Більшість літературних часописів належали до кластеру регіональної – місцевої преси і за місцем видавання, і за інформаційною географією, за змістовими межами аналітико-публіцистичних матеріалів, присвячених літературі. У наступні періоди розвитку української преси відбулися суттєві зміни у виборі тематико-типологічних форм літературних видань, однак при цьому було достатньо враховано досвід видавання літературної преси 1848–1870-х років.

Список використаних джерел

1. Возняк М. Недрукована автобіографія Володимира Шашкевича. Львів, 1911. 29 с.
2. Комариця М. Українська «католицька критика»: феномен 20-30-х рр. XX ст. Львів, 2007. 328 с.
3. ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 1 (НТШ), оп. 1, спр. 560: Листування Д. Тянячкевича. 365 арк.
4. ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів: Ф. 2 (Народний Дім), оп. 2, спр. 4: Дирекція поліції у Львові, 1856–1868. 130 арк.
5. ЛННБ України ім. В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 2 (Народний Дім), оп. 2, спр. 175: Матеріали особистого архіву В. Шашкевича. 611 арк.
6. Ревакович Т. З переписки письменників 1860-тих років в Галичині. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. 1914. Т. 117-118. С. 269-286.
7. Семчишин М. 95 років української преси в Галичині (1848–1943). *Наші дні*. 1943. Ч. 5.
8. Терлецький О. Галицько-руське письменство 1848–1865 рр. на тлі тогочасних суспільно-політичних змагань галицько-руської інтелігенції. Львів, 1903. 146 с.
9. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст. Т. 1: 1812–1890 рр. Львів, 2007. 560 с.
10. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львів, 1910. 444 с.

References

1. Vozniak M. Nedrukovana avtobiohrafia Volodymyra Shashkevycha. Lviv, 1911. 29 s.
2. Komarytsia M. Ukrain'ska katolytska krytyka: fenomen 20–30-kh rr. XX st. Lviv, 2007. 328 s.
3. LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. Rukopysiv. F. 1 (NTSh). Op. 1. spr. 560: Lystuvannia D. Taniachkevycha. 365 ark.
4. LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. Rukopysiv: F. 2 (Narodnyi Dim). Op. 2. spr. 4: Dyrekt-siia politsii u Lvovi. 1856–1868. 130 ark.

5. LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. Vid. Rukopysiv. F. 2 (Narodnyi dim). Op.2, spr. 175: Materialy osobystoho arkhivu V. Shashkevycha. 611 ark.
6. Revakovich T. Z perepysky pysmennykiv 1860-tykh rokiv v Halychyni. *Zapysky NTSh*. Lviv, 1914. Vol. 117-118. s. 269-286.
7. Semchyshyn M. 95 rokiv ukrainskoyi presy v Halychyni (1848–1943). *Nashi dni*. 1943. Ch. 5.
8. Terletskyi O. Halytsko-ruske pysmenstvo 1848–1865 rr. na tli tohochasnykh suspilno-politychnykh zmahan halytsko-ruskoï inteligentsii. Lviv, 1903. 146 s.
9. Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st. T. 1: 1812–1890. Lviv, 2007. 560 s.
10. Franko I. Narys istorii ukrainsko-ruskoï literatury do 1890 r. Lviv, 1910. 444 s.